

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Przedsiębiorczość
na obszarach wiejskich
– stan i perspektywy
rozwoju***

nr 40

Warszawa 2006

Agnieszka Otłowska

Joanna Buks

Paweł Chmieliński

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

***Przedsiębiorczość
na obszarach wiejskich
- stan i perspektywy
rozwoju***

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Przedsiębiorczość
na obszarach wiejskich
– stan i perspektywy
rozwoju***

Autorzy:

dr inż. Agnieszka Otłowska

mgr inż. Joanna Buks

mgr inż. Paweł Chmieliński

Opracowano pod kierunkiem:

dr hab. Aliny Sikorskiej, prof. IERiGŻ-PIB

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Warszawa 2006

Autorzy publikacji są pracownikami naukowymi
Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowego Instytutu Badawczego

Pracę zrealizowano w ramach tematu
**Zróżnicowanie regionalne w rozwoju rolnictwa oraz jego wpływ
na problemy ekonomiczne i społeczne obszarów wiejskich**
w zadaniu *Rola działalności nierolniczej w kształtowaniu nowych struktur
na obszarach wiejskich*

Celem zadania było określenie uwarunkowań oraz skali rozpowszechnienia
pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich w Polsce.

Korekta
Joanna Gozdera
Krzysztof Rogowski

Redakcja techniczna
Leszek Ślipski

Projekt okładki
AKME Projekty Sp. z o.o.

ISBN 83-89666-66-9

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy
00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984
tel.: (0·prefiks·22) 50 54 444
faks: (0·prefiks·22) 827 19 60
e-mail: dw@ierigz.waw.pl
<http://www.ierigz.waw.pl>

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Nakład: 500 egz.

Druk: Dział Wydawnictw IERiGŻ-PIB

Oprawa: UWIPAL

Spis treści

Wprowadzenie (<i>P. Chmieliński</i>)	7
1. Cel i zakres badań (<i>J. Buks</i>)	10
2. Rozpowszechnienie nierolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich (<i>A. Otłowska</i>)	12
2.1. Podmioty prowadzące działalność handlową	14
2.2. Podmioty prowadzące działalność usługową	17
2.3. Podmioty prowadzące działalność produkcyjną	19
2.4. Podmioty łączące różne typy działalności gospodarczej	21
2.5. Rozpoczęcie działalności oraz zasięg jej działania	21
2.6. Ocena działalności podmiotów prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą na terenach wiejskich	24
3. Charakterystyka osób prowadzących nierolniczą działalność na terenach wiejskich (<i>A. Otłowska</i>)	25
3.1. Cechy demograficzne właścicieli podmiotów gospodarczych	25
3.2. Aktywność rolnicza osób prowadzących działalność gospodarczą	29
3.3. Zatrudnienie w firmach działających na terenach wiejskich	31
4. Przedsiębiorczość wiejska w opinii sołtysów (<i>J. Buks</i>)	33
4.1. Wieś i przedsiębiorczość ludności w oczach sołtysów	33
4.2. Perspektywy rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi	35
5. Wspieranie przedsiębiorczości wiejskiej przez samorzady i instytucje lokalne (<i>P. Chmieliński</i>)	42
5.1. Działania inwestycyjne samorządów lokalnych	42
5.2. Rozpowszechnienie szkoleń z zakresu przedsiębiorczości	44
6. Członkostwo w Unii Europejskiej a przedsiębiorczość, w świadomości mieszkańców wsi (<i>P. Chmieliński</i>)	47
6.1. Stan wiedzy o programach wspierania przedsiębiorczości wiejskiej	48
6.2. Poziom zainteresowania i wykorzystania instrumentów wsparcia przedsiębiorczości	50
7. Szanse i zagrożenia rozwoju nierolniczej działalności gospodarczej na wsi (<i>P. Chmieliński</i>)	51
Wnioski (<i>P. Chmieliński, A. Otłowska</i>)	53
Aneks	57
Literatura	62

Wprowadzenie

Przeobrażenia zachodzące na obszarach wiejskich są w dużej mierze rezultatem obserwowanego w skali globalnej zjawiska nadprodukcji żywności. W wyniku zwiększonej podaży artykułów rolnych i utrzymujących się relatywnie niskich cen żywności wytworzyła się silna presja konkurencyjna, która wymogła na gospodarstwach rolnych wzrost specjalizacji i koncentrację środków produkcji. Wobec tego sukcesywnie maleje zapotrzebowanie na siłę roboczą¹ powodując, że ludność dotychczas związana wyłącznie z gospodarstwem rolnym coraz częściej podejmuje działania zmierzające do dywersyfikacji źródeł dochodu. Spadek opłacalności produkcji w małych gospodarstwach przyczynia się do wzrostu aktywności ludności wiejskiej w poszukiwaniu alternatywnych źródeł zarobkowania, w tym do rozwoju drobnej przedsiębiorczości wiejskiej.

Unia Europejska kształtując Wspólną Politykę Rolną odchodzi od wspierania produkcji rolniczej na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Zainteresowanie problematyką wiejskiej aktywności w zakresie podejmowania nierolniczej działalności gospodarczej, spowodowane jest przede wszystkim, poszukiwaniem dróg poprawy sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi, łagodzenia skutków wiejskiego bezrobocia w jego jawnej i ukrytej formie, wreszcie poprawy struktur rolniczych.

Podjęcie badań nad przedsiębiorczością wiejską wiąże się z potrzebą przyjęcia jednoznacznej definicji tego terminu. W literaturze przedmiotu podejście do przedsiębiorczości jest bardzo zróżnicowane. Najczęściej przedsiębiorczość wiązana jest z działalnością gospodarczą i osobą, która ją podejmuje. Przedsiębiorca „poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje ją jako okazję, a zmiana jest dla niego zjawiskiem zupełnie normalnym”². Przedsiębiorczość to również **cecha**, która wyzwala inicjatywę, zapobiegliwość oraz troskę o rozwój firmy, o maksymalizację jej wyników rzeczowych, jak i finansowych³. Przedsiębiorczość można traktować także jako **funkcję** w zarządzaniu firmą utożsamianą z celem jej działalności, jakim jest maksymalizacja korzyści materialnych (np. zysku), czy też wartości niematerialnych (satysfakcji). We wszystkich wymienionych przypadkach kluczową rolę odgrywa osoba menadżera, od którego

---

¹ zob.: B. Karwat-Woźniak, P. Chmieliński, *Praca w indywidualnych gospodarstwach rolnych*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.

² P.F. Drucker: *Innowacja i przedsiębiorczość, Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa 1992, str. 37

³ A. Skowronek-Mielczarek, *Znaczenie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w polskiej gospodarce* [w:] *Przedsiębiorstwo-przedsiębiorczość-rynek*, red. A. Skowronek-Mielczarek, SGH, Warszawa 2003, str. 214.

umiejętności i wiedzy zależy skuteczność osiągnięcia celów, które podejmuje firma dla osiągnięcia zysku⁴.

Przedsiębiorczość jest więc wielowymiarowym zjawiskiem uwarunkowanym czynnikami, które można ująć w dwóch sferach: społecznej i ekonomicznej. W sferze społecznej przedsiębiorczość determinują czynniki będące indywidualnymi cechami człowieka: talent, osobowość, inteligencja, poziom wykształcenia i zdolność absorpcji wiedzy oraz cechami społeczeństwa: kultura, wartości, wzorce społeczne, tradycje, a także religia. W sferze ekonomicznej są to cechy charakteryzujące jakość zasobów ludzkich i kulturę organizacji: dostęp do wiedzy i możliwości jej pogłębiania, kreatywność, innowacyjność czy orientacja na rynek⁵. Obie grupy cech pozostają w ścisłej interakcji, gdyż uwarunkowania społeczne, kulturowe, w dużej mierze wpływają na jakość pracy i styl zarządzania. W ujęciu syntetycznym przedsiębiorczość to zdolność przełożenia: szeroko rozumianej wiedzy⁶, indywidualnych cech człowieka, zaczerpniętych wzorców społecznych na wymierne efekty gospodarcze lub społeczne⁷.

W odniesieniu do aktywności ekonomicznej mieszkańców wsi, relatywnie kompleksową definicję zawiera Encyklopedia Agrobiznesu, według której przedsiębiorczość można traktować jako postawę lub jako proces. Jako postawa, przedsiębiorczość jest cechą jednostek ludzkich i polega na skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska, na twórczo aktywnej postawie wobec otaczającej tę jednostkę rzeczywistości. Jako proces, przedsiębiorczość polega na powstawaniu i rozwoju jednostek przedsiębiorczej działalności gospodarczej (przedsiębiorstwa). W ogólnym pojęciu **przedsiębiorczość obejmuje indywidualną postawę, aktywną i oddziałującą na rzeczywistość oraz ogólne zjawisko, które przyczynia się do ulepszania**

---

⁴ *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarunkowania europejskie*, red. M. Strużyckiego, Diffin, Warszawa 2002, str. 109-113.

⁵ por. *Innowacje w rozwoju przedsiębiorczości w procesie transformacji*, red. W. Janasz, Diffin, Warszawa 2004, str. 17-25 oraz M. Strużycki, *Przedsiębiorstwo a rynek*, PWE, Warszawa 1992, str. 220.

⁶ wiedza w znaczeniu: wiedzy skodyfikowanej (jako efektu edukacji) czy nieskodyfikowanej (atributów umysłu oraz doświadczenia). W ujęciu P. Romera uzyskiwaniu efektów gospodarczych służą trzy rodzaje czynników: materialne (ziemia, budynki), wiedza kodyfikowana (materialna tj.: książki, projekty itp.) oraz wiedza niekodyfikowana wyrażająca atrybuty umysłu człowieka, m.in. poziom absorpcji wiedzy kodyfikowanej. Por. K. Porwit, *Cechy gospodarki opartej na wiedzy (G.O.W.)*, [w:] *Gospodarka oparta na wiedzy*, red. A. Kukliński, KBN, Warszawa 2001, str. 118-121.

⁷ P. Chmieliński, *Wspieranie przedsiębiorczości w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, [w:] *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*, red. M. Strużycki, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006, s. 171.

istniejących zasobów gospodarczych oraz funkcjonujących na ich bazie struktur społeczno-ekonomicznych⁸.

Po wejściu w struktury Unii Europejskiej, Polska zyskała nowe instrumenty oddziaływania na rozwój przedsiębiorczości wiejskiej, które są współfinansowane z budżetu Wspólnoty. Programy wsparcia kierowane do mieszkańców terenów wiejskich w swej idei opierają się na aktywności ludności. Z jednej strony państwo określa obszar oddziaływania instrumentu polityki strukturalnej wyodrębniając grupę docelową, do której kierowana jest pomoc, z drugiej zaś środki trafiają wyłącznie do tych, którzy wykazują aktywność w kierunku pozyskania oferowanych funduszy. Ukazuje się tu kolejny wymiar przedsiębiorczości wiejskiej, którą można określić przez zdolność do wykorzystania środków wsparcia w ramach polityki strukturalnej państwa, w ramach której znaczną uwagę przywiązuje się do zakładania i rozwoju nierolniczej działalności gospodarczej. Jest to przedsiębiorczość określona przez P. Druckera jako: „umiejętność wykorzystania pojawiających się szans i okazji oraz elastycznego przystosowania się do zmieniających warunków”⁹. Jej nasilenie jest zależne nie tylko od cech poszczególnych ludzi, ale również od społeczności lokalnych, mentalności czy wzorców społecznych. To podejście wymaga uznania informacji jako zasobu i czynnika rozwoju przedsiębiorczości. Wykorzystanie istniejących szans będzie zależało od poziomu wiedzy ludności wiejskiej na temat istniejących możliwości rozwoju działalności gospodarczej. Znaczący wpływ na ten poziom mają jednostki samorządu terytorialnego oraz instytucje informacyjno-doradcze działające na potrzeby mieszkańców obszarów wiejskich. Oprócz bezpośrednich działań na rzecz rozwoju wiejskich przedsiębiorstw, samorządy gminne i powiatowe oddziałują dodatkowo, poprzez inwestycje wpływając na poziom infrastruktury technicznej będącej czynnikiem wzrostu gospodarki lokalnej i przekładającej się na liczbę działających firm na danym terenie¹⁰. Państwo oprócz instrumentów polityki strukturalnej oddziałuje na rozwój przedsiębiorczości przez prowadzoną politykę fiskalną i regulacje administracyjno-prawne towarzyszące podejmowaniu nowej działalności gospodarczej.

Całością działań jednostek administracji centralnej i lokalnej wspierających przedsiębiorczość oraz aktywność ekonomiczną ludności tworzy układ, w którym następują interakcje pomiędzy jego podmiotami. Rezultatem tego jest **efekt mnożnikowy przedsiębiorczości** – nakłady na kształtowanie i wspieranie rozwoju przedsiębiorczości każdego elementu w układzie owocują wzrostem

---

⁸ Encyklopedia Agrobiznesu, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 634.

⁹ P.F. Drucker, *Innowacje i przedsiębiorczość, Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa 1992, s. 34.

¹⁰ Zob. D. Kołodziejczyk, A. Wasilewski, *Identyfikacja instytucji działających na obszarach wiejskich*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.

przedsiębiorczości w pozostałych. Zmiany te przebiegają w kierunku od podstawowego elementu układu (czyli człowieka) do najbardziej złożonego, czyli państwa i Unii Europejskiej, odwrotnie do kierunku przepływu nakładów finansowych na wspieranie przedsiębiorczości. Jest to o tyle szczególne, że emisja przedsiębiorczości małej grupy ludzi lub nawet jednego człowieka może przyczynić się do zmiany przedsiębiorczości w całym układzie. Dzieje się tak dlatego, że efektem emisji przedsiębiorczości może być działanie innowacyjne burzące istniejącą równowagę i tworzące nową jakość w gospodarce¹¹.

Państwo ma istotny wpływ na rozwój przedsiębiorczości wiejskiej poprzez oferowane programy wsparcia współfinansowane ze środków Unii Europejskiej oraz jakość stanowionego prawa. W tych ramach działają samorządy lokalne oraz jednostki informacyjno-doradcze na terenach wiejskich. Wszystko to celem stworzenia optymalnych warunków dla przełożenia potencjału twórczego tkwiącego w ludności wiejskiej na konkretne efekty ekonomiczne.

1. Cel i zakres badań

Głównym celem podjętych badań było określenie skali rozpowszechnienia na obszarach wiejskich nierolniczej działalności gospodarczej, charakterystyka osób, które ją prowadziły jak również identyfikacja szans i zagrożeń oraz czynników oddziaływania na rozwój wiejskiej przedsiębiorczości, zwłaszcza po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Przedstawiono także opinie sołtysów dotyczące przejawów wiejskiej przedsiębiorczości i jej roli w inspirowaniu lokalnego rozwoju.

Podjęto jednocześnie próbę określenia, zakresu oddziaływania samorządów lokalnych oraz instytucji informacyjno-doradczych na stymulowanie postępu w zakresie upowszechnienia na wsi nierolniczej działalności gospodarczej. W badaniu uwzględniono również postawy mieszkańców wsi wobec możliwości, jakie stwarzają programy wsparcia Wspólnej Polityki Rolnej kierowane do społeczności wiejskiej.

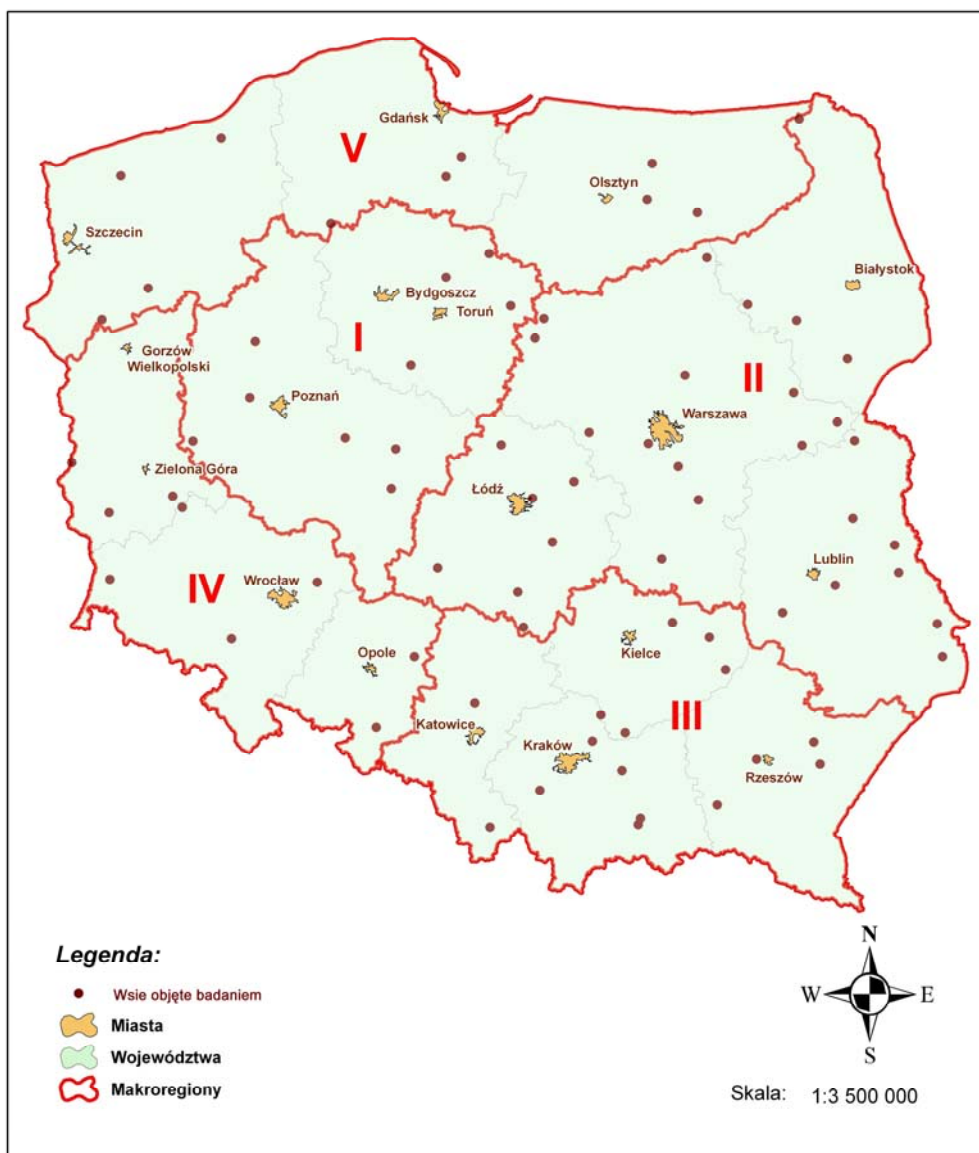
Badanie wykorzystywane przy opracowaniu raportu zostało przeprowadzone w II kwartale 2006 roku w formie ankiety. Objęto nią 76 wsi rozmieszczonych na terenie całego kraju. Miejscowości zostały dobrane celowo tak, by były reprezentatywne przede wszystkim ze względu na strukturę agrarną, która

---

¹¹ Jaskrawym przykładem takiego działania jest powstanie i rozwój technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych (ICT – ang. *information and communication technologies*), które obecnie odgrywają wiodącą rolę w gospodarce światowej. Sektor ICT w coraz większym stopniu wpływa na tendencje gospodarcze, a wyniki osiągnięte przez ten sektor są istotne dla ogólnych wyników gospodarczych. P. Chmieliński, *Wspieranie..* op.cit. s. 174.

odzwierciedla cechy polskiego rolnictwa indywidualnego. W zasadzie nie ma wśród nich wsi miejsko-wiejskich, robotniczych lub szczególnie atrakcyjnych turystycznie, pod względem położenia. Miejscowości, w których przeprowadzono ankietę, stanowią stałą próbę w panelowych badaniach terenowych prowadzonych cyklicznie w Zakładzie Polityki Społecznej i Regionalnej IERiGŻ-PIB.

Rysunek 1. Podział przestrzenny wsi badanych przez IERiGŻ-PIB

Makroregionom objętym badaniami odpowiadają następujące województwa:
 I środkowozachodni – kujawsko-pomorskie, wielkopolskie;
 II środkowowschodni – łódzkie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie;
 III południowo-wschodni – świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie;
 IV południowo-zachodni – opolskie, lubuskie, dolnośląskie;
 V północny – zachodniopomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie.

2. Rozpowszechnienie nierolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich

Tradycyjnie wieś kojarzona jest przede wszystkim z rolnictwem, z miejscem wytwarzania produktów żywnościowych i pracą jej mieszkańców w gospodarstwie, jednak obecnie w coraz większym stopniu zyskuje ona na znaczeniu jako przestrzeń życia i działalności niezwiązanej z sektorem rolnym. Przeobrażenia gospodarcze i techniczne spowodowały, iż produkcja w małych gospodarstwach przestała być opłacalna, zmniejszeniu uległ również dostęp do rynku pracy w mieście, spowodowany szczególnie likwidacją dużych państwowych przedsiębiorstw. Jak podkreśla A. Sikorska: „Na rozmiary wiejskiego bezrobocia i związaną z nim pauperyzację wpłynęły także: powszechny upadek zakładów pracy działających w ramach wiejskiej spółdzielczości oraz likwidacja państwowych gospodarstw rolnych. Skutki tych zmian najdotkliwiej odczuły wiejskie rodziny pracownicze”¹². W rezultacie wielu mieszkańców wsi zaczęło poszukiwać nowych źródeł zarobkowania często decydując się na rozpoczęcie i prowadzenie nierolniczej działalności gospodarczej.

W celu określenia aktualnego stanu przedsiębiorczości na obszarach wiejskich przeprowadzono badania, w wyniku których na terenie 76 ankietowanych wsi odnotowano 638 podmiotów prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą. Średnia ich liczba przypadająca na jedną wieś wyniosła nieco ponad 8 firm.

Podkreślić należy znaczne zróżnicowanie przestrzenne skali nierolniczej działalności gospodarczej. Stosunkowo najwięcej działających firm odnotowano w makroregionie środkowowschodnim i południowo-wschodnim, co wynika przede wszystkim ze specyfiki społeczno-gospodarczej wspomnianych terenów. Położenie w obrębie makroregionu środkowowschodniego dużych aglomeracji: warszawskiej i łódzkiej, wywarło znaczny wpływ na liczbę nierolniczych przedsięwzięć podejmowanych na tym terenie i tym samym wysoki ich udział w ogólnej liczbie odnotowanych w badaniu. Z kolei mieszkańcy makroregionu południowo-wschodniego, oprócz pracy w gospodarstwie, zwyczajowo zajmowali się również wykonywaniem zajęć nierolniczych, co jest powiązane z rozdrobnioną strukturą agrarną istniejących na tym terenie gospodarstw rolnych. Można zatem stwierdzić, iż rozpowszechnienie nierolniczej działalności gospodarczej uzależnione jest od uwarunkowań rozwoju społeczno-ekonomicznego danego regionu: m.in. sytuacji materialno-bytowej ludności i tradycji gospodarczych.

---

¹² A. Sikorska, *Zarobkowanie jako kryterium klasyfikacji obszarów wiejskich (próba typologii wsi objętych badaniami IERiGŻ)*, IERiGŻ, Warszawa 1999, str. 5.

Tabela 1. Liczba działających podmiotów gospodarczych w makroregionach

Makroregiony	Podmioty gospodarcze działające na obszarach wiejskich	
	rozmieszczenie według makroregionów (w %)	średnio na jedną wieś w badanym makroregionie
Ogółem	100,0	8
Środkowozachodni	11,1	7
Środkowowschodni	37,6	8
Południowo-wschodni	22,3	9
Południowo-zachodni	13,9	10
Północny	15,1	10

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Najwięcej firm działających na terenie jednej wsi to 44, natomiast w dwóch spośród badanych miejscowości, w makroregionie środkowozachodnim i środkowowschodnim, nie odnotowano osób, które prowadziłyby nierolniczą działalność gospodarczą.

Stopień rozpowszechnienia jednostek gospodarczych był następujący: we wsiach makroregionu środkowozachodniego, środkowowschodniego i południowo-wschodniego, najczęściej występowało od dwóch do pięciu podmiotów prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą (stanowiąc odpowiednio 30%, 42% i 38% ogółu). Z kolei na obszarze makroregionu południowo-zachodniego najczęściej było wsi, w których funkcjonowało od sześciu do dziesięciu i od jedenastu do dwudziestu firm (stanowiących po 33%). Najbardziej liczne pod względem podmiotów prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą były wsie makroregionu północnego. Blisko w 40% z nich funkcjonowało od jedenastu do dwudziestu firm.

Badania ankietowe i zebrany materiał statystyczny pozwoliły prześledzić główne kierunki pozarolniczej działalności występujące na terenach wiejskich. Spośród ankietowanych podmiotów gospodarczych 47% prowadziło działalność handlową, ponad 38% usługową, 10% produkcyjną, a w przypadku 5% określono działalność jako mieszaną¹³.

¹³ Za działalność mieszaną uznano taką, która łączy co najmniej dwa kierunki działalności, bez wyraźnego wyodrębnienia głównego z nich. Za przykład może posłużyć działalność prowadzona przez właścicieli tartaków, którzy w wielu przypadkach w jednakowym stopniu osiągają dochody z produkcji, jak i świadczonych usług.

Tabela 2. Rodzaje działalności gospodarczej w makroregionach

Makroregiony	Udział firm według rodzaju działalności			
	handlowa	usługowa	produkcyjna	mieszana
Ogółem	46,7	38,3	9,7	5,3
Środkowozachodni	49,3	38,0	7,1	5,6
Środkowowschodni	43,7	39,3	9,7	7,3
Południowo-wschodni	50,4	37,0	9,6	3,0
Południowo-zachodni	37,1	43,8	14,6	4,5
Północny	56,2	32,3	7,3	4,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

W zróżnicowaniu przestrzennym rodzajów działalności zwraca uwagę, że w makroregionie południowo-zachodnim, w odróżnieniu od pozostałych, największy udział procentowy (blisko 44%) przypadła na działalności o charakterze usługowym. Przypuszczać należy, iż taki stan rzeczy mógł być spowodowany przygranicznym położeniem.

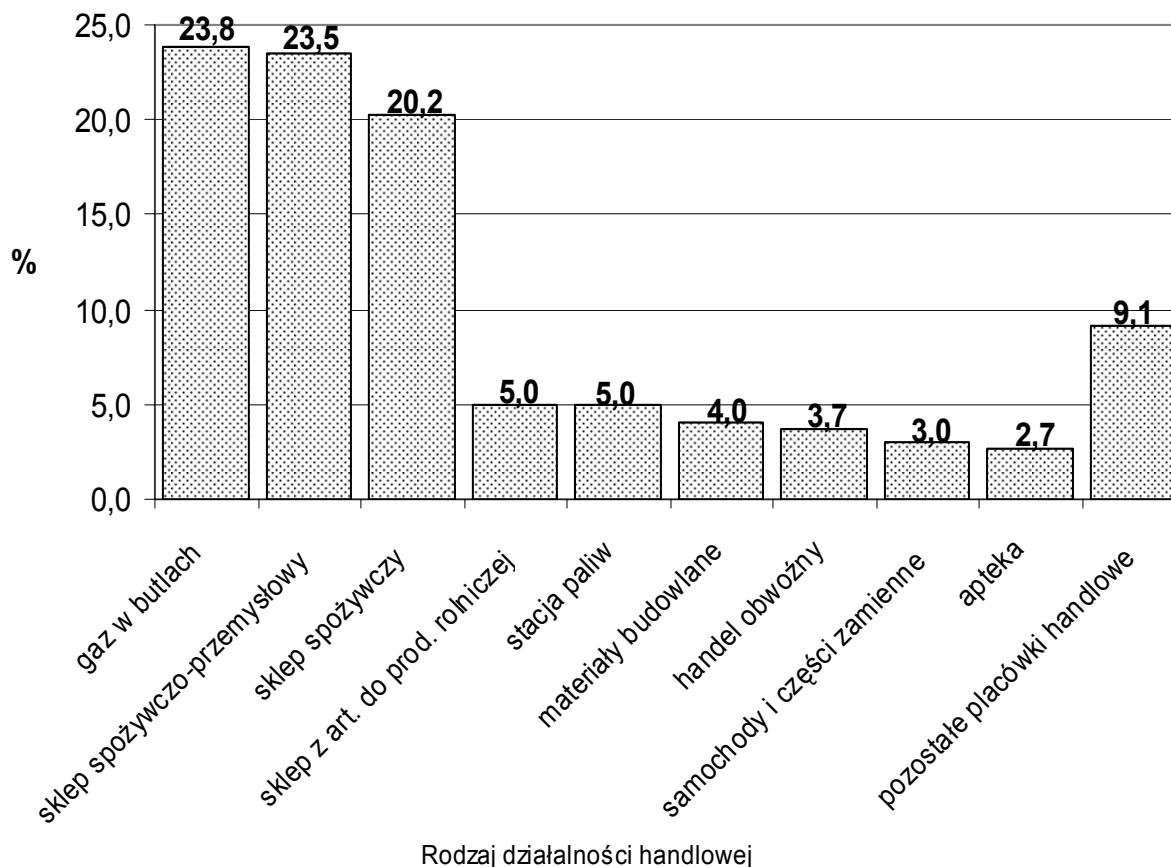
Celem przedstawienia struktury rodzajowej pozarolniczej działalności gospodarczej prowadzonej na terenach wiejskich, dokonano ich kategoryzacji. W działalności handlowej wyróżniono 10 głównych grup, które obejmowały: apteki, sklepy spożywcze, sklepy spożywczo-przemysłowe, sklepy z artykułami do produkcji rolniczej, stacje paliw, handel obwoźny, sprzedaż butli z gazem, materiałów budowlanych, samochodów i części zamiennych oraz pozostałe placówki handlowe. Natomiast podmioty prowadzące działalność usługową zakwalifikowano do 15 następujących grup: obsługa imprez, usługi agroturystyczne, gastronomiczno-hotelarskie, finansowo-prawne, kamieniarskie, kosmetyczno-fryzjerskie, krawieckie, medyczne, motoryzacyjne, remontowo-budowlane, stolarskie, ślusarsko-kowalskie, transportowe, weterynaryjne oraz pozostałe nigdzie niesklasyfikowane. Firmy zajmujące się działalnością produkcyjną zostały podzielone na 7 grup: hodowla roślin ozdobnych, zakłady produkujące artykuły spożywcze, przemysłowe, budowlane, odzież i obuwie, meble oraz pozostałe.

2.1. Podmioty prowadzące działalność handlową

Jedną z charakterystycznych cech przemian społeczno-gospodarczych ostatnich lat jest rozwój małych i średnich firm prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą. Wykazuje on jednak znaczne zróżnicowanie w zależności od rodzaju działalności, przy czym najdynamiczniej na obszarach wiejskich

rozwijają się podmioty działające w sektorze związanym z handlem. Spośród osób prowadzących te jednostki najczęściej zajmowało się sprzedażą butli z gazem. Ten rodzaj działalności nie wymaga nakładów finansowych oraz specjalnych powierzchni magazynowych, ponadto odpowiada na lokalne zapotrzebowania, dlatego też jest tak popularny. Równie często osoby zajmujące się działalnością handlową prowadziły sklepy spożywczo-przemysłowe i sklepy wyłącznie z artykułami spożywczymi - rysunek 2. Rozpowszechnieniu tego rodzaju przedsiębiorczości sprzyja możliwość wykorzystania na te cele posiadanych budynków. Znaczną część wyposażenia tych placówek stanowiły akcesoria dostarczane przez producentów i dystrybutorów towarów, więc również i w tych przypadkach koszty rozpoczęcia działalności nie były zbyt wysokie.

Rysunek 2. Struktura podmiotów gospodarczych według rodzaju działalności handlowej

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

W ogólnej strukturze ponad 9% stanowiły pozostałe placówki handlowe, na które składały się:

- ✓ sklepy przemysłowe,
- ✓ sklepy z odzieżą i obuwiem,

- ✓ sklepy wielobranżowe,
- ✓ sklepy z artykułami papierniczo-biurowymi,
- ✓ kioski,
- ✓ kwiaciarnie,
- ✓ skupy metali i złomu.

Odnotowano także pojedyncze przypadki występowania: hurtowni porcelany, szkła i sztuców, hurtowni sprzętu komputerowego, sklepów meblowych, podmiotów skupujących i prowadzących sprzedaż nowego i używanego sprzętu AGD i RTV oraz dojrzewalni bananów.

W makroregionie środkowozachodnim najwięcej podmiotów zajmujących się działalnością handlową prowadziło sprzedaż butli z gazem oraz sklepy spożywczo-przemysłowe (po 22,8%). Znaczący udział (17,1%) miały również sklepy z artykułami do produkcji rolniczej. W tym makroregionie na terenach wiejskich nie odnotowano natomiast występowania placówek z artykułami budowlanymi oraz podmiotów prowadzących sprzedaż samochodów lub artykułów motoryzacyjnych.

Makroregion środkowowschodni charakteryzował się, podobnie jak makroregion środkowozachodni, największym udziałem placówek zajmujących się sprzedażą gazu w butlach (26,9%), handlem artykułami spożywczymi (20,4%) i spożywczo-przemysłowymi (18,5%). Odnotowano także znaczny udział (8,3%) tzw. pozostałych placówek handlowych, wśród których połowę stanowiły sklepy przemysłowe. W tym makroregionie najmniej było podmiotów zajmujących się handlem artykułami do produkcji rolniczej.

Z kolei w makroregionie południowo-wschodnim, w odróżnieniu od wcześniej opisywanych terenów, osoby zajmujące się sprzedażą butli z gazem nie stanowiły najliczniejszej grupy. Ponad 31% spośród działających tam jednostek stanowiły sklepy spożywczo-przemysłowe, 19,2% - sklepy spożywcze, a 16,4% - pozostałe placówki handlowe, przy czym największy udział wśród nich miały sklepy z odzieżą i obuwiem. Najmniej na terenie tego makroregionu było podmiotów zajmujących się handlem obwoźnym (co jest zrozumiałe przy tak dużej liczbie różnorodnych sklepów detalicznych), kupnem i sprzedażą samochodów i części zamiennych do nich oraz stacji paliw.

W makroregionie południowo-zachodnim, spośród wszystkich firm zajmujących się działalnością handlową ponad 33% prowadziło sklepy spożywcze, a ponad 21% spożywczo-przemysłowe. Dużym udziałem odznaczały się również podmioty zajmujące się sprzedażą butli z gazem (21,2%). Na terenie badanych wsi z tego makroregionu nie odnotowano występowania: aptek, handlu obwoźnego oraz handlu samochodami i częściami zamiennymi.

Makroregion północny, podobnie jak środkowozachodni i środkowo-wschodni, charakteryzował się największym udziałem (37%) podmiotów prowadzących sprzedaż butli z gazem. Blisko 26% firm o profilu handlowym stanowiły sklepy spożywczo-przemysłowe, a 16,7% - sklepy spożywcze. Wśród podmiotów prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą na terenie tego makroregionu nie było sklepów z artykułami do produkcji rolniczej (tabela A1-aneks)

Należy zatem uznać, że mimo przedstawionych różnic przestrzennych w rodzaju działalności handlowej, była ona zawsze nastawiona na zaspokojenie najbardziej podstawowych potrzeb bytowych miejscowej ludności. Zatem zasięg jej zwykle był niewielki i ograniczał się przede wszystkim do środowiska lokalnego (wsi i jej najbliższego otoczenia).

2.2. Podmioty prowadzące działalność usługową

Mimo iż rozpowszechnienie działalności usługowej na wsi jest ograniczone poprzez niskie dochody ludności wiejskiej i, co się z tym wiąże, napotyka ono często na wysoką barierę popytową¹⁴, to obok podmiotów o profilu handlowym, najczęściej występującym kierunkiem pozarolniczej działalności gospodarczej było właśnie świadczenie różnego rodzaju usług bytowych. Najwięcej osób prowadziło prace o charakterze: remontowo-budowlanym, transportowym, motoryzacyjnym (mechaniczne, blacharskie, wulkanizacyjne, montaż instalacji gazowych w samochodach) oraz usługi gastronomiczno-hotelarskie (bary, restauracje, hotele, motele itp.). Są to powszechnie występujące jednostki na terenach wiejskich i stosunkowo najłatwiej było podjąć tego rodzaju samodzielną działalność gospodarczą, dlatego też udział ich w ogólnej strukturze był tak duży (łącznie ponad 50%) – rysunek 3.

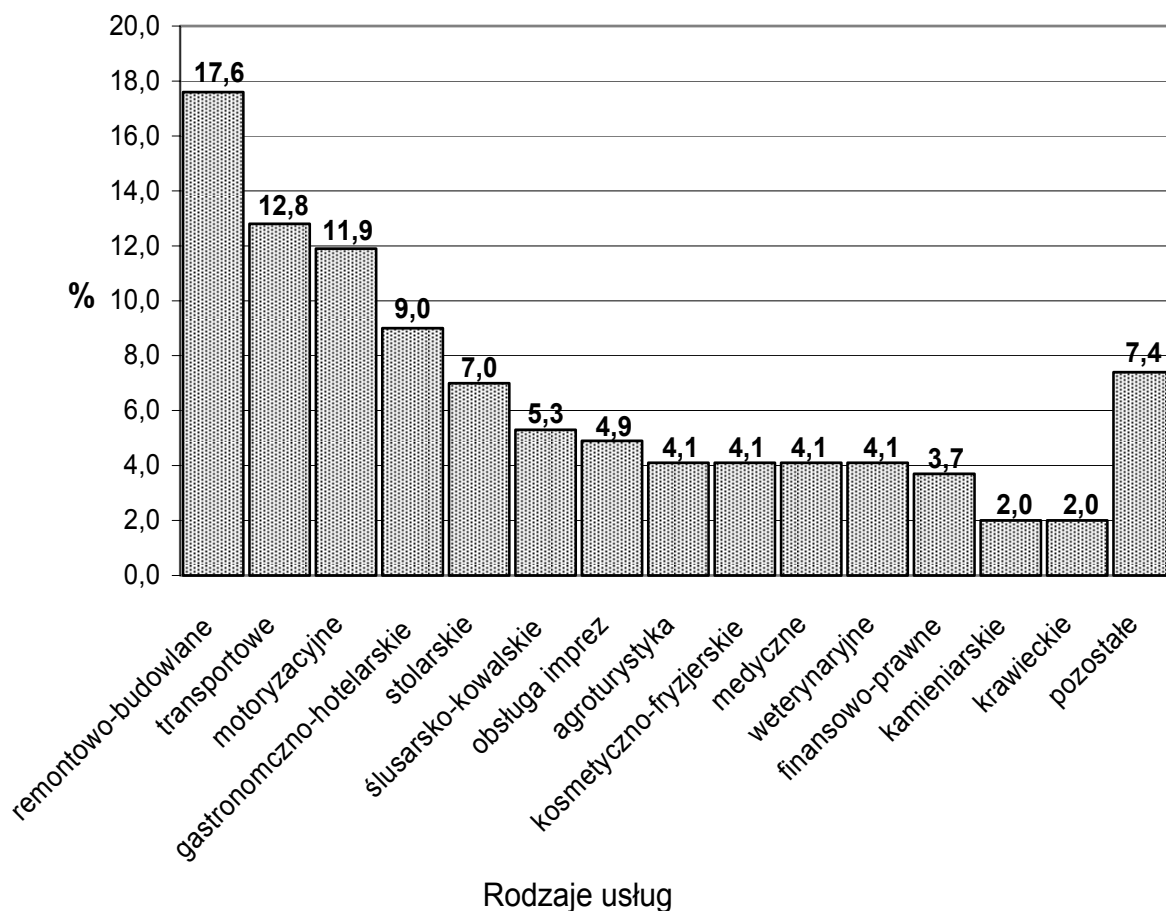
Najwięcej podmiotów gospodarczych zajmujących się obsługą imprez prowadziło tzw. domy weselne lub dyskoteki (41,6%). Pozostałe firmy wykonywały usługi: fotograficzne, muzyczne, pogrzebowe (po 16,7%) oraz wideo-filmowe (8,3%).

Spośród osób świadczących usługi z zakresu agroturystyki najczęściej, bo aż 70% zajmowało się wyłącznie wynajmem pokoi, domków itp., natomiast pozostałe posiadały także własne stadniny w celu prowadzenia nauki jazdy konnej, hipoterapii, organizowania przejażdżek bryczkami po okolicy, a w sezonie zimowym kuligów.

---

¹⁴ Zob: A. Wrzochalska, *Zmiany w sieci placówek obsługi handlowej, produkcyjnej i bytowej we wsiach objętych ankietą IERiGŻ*, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2001, str. 13.

Rysunek 3. Struktura podmiotów gospodarczych według rodzaju działalności usługowej (w %)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Połowa z istniejących na terenach wiejskich podmiotów prowadzących prywatne usługi medyczne to przychodnie stomatologiczne. Gabinety lekarskie, świadczące podstawową opiekę medyczną stanowiły 40%, a pozostałe 10% zajmowało się usługami rehabilitacyjnymi.

Blisko 78% podmiotów zaliczonych do firm świadczących usługi prawno-finansowe stanowiły biura rachunkowe, księgowe czy finansowe. W grupie tej znalazły się również kancelarie prawnicze, biura tłumaczeń i agencje ubezpieczeniowe.

Pozostałe punkty świadczyły usługi z zakresu: renowacji antyków (16,7%), naprawy sprzętu AGD (11,1%), usług poligraficznych (11,1%), usług galwanizacyjnych (11,1%), korepetycji (11,1%). Odnotowano także pojedyncze przypadki występowania na terenach wiejskich: farbiarni, regeneracji i ostrzenia pił, siłowni sportowej, punktu spawania tworzyw, usług kosmetyczno-fryzjerskich dla zwierząt oraz rękodzielnictwa.

W makroregionie środkowozachodnim, podobnie jak i w południowo-wschodnim, najwięcej podmiotów zajmowało się usługami remontowo-budowlanymi (odpowiednio 22,2%; 25,5%) oraz transportowymi (odpowiednio 22,2%; 13,8%). Z kolei makroregion środkowowschodni charakteryzował się najczęstszym występowaniem podmiotów świadczących usługi: motoryzacyjne (15,6%), remontowo-budowlane (14,6%) oraz transportowe (12,5%). Również w makroregionie południowo-zachodnim większość z firm prowadzących działalność w tej dziedzinie wykonywało prace remontowo-budowlane (20,5%). Na drugim miejscu (pod względem liczebności) znalazły się pozostałe (nietypowe) podmioty usługowe (15,4%). Świadczy to o dostosowaniu się do potrzeb klientów, gdyż obecnie rynek nasycony jest już standardowymi ofertami. Istnieje zatem potrzeba tworzenia firm o charakterze innowacyjnym, oryginalnym. W omawianym makroregionie znaczący udział (blisko 13%) miały także podmioty oferujące usługi stolarskie. Z kolei w makroregionie północnym dominującą działalnością usługową była agroturystyka (19,3%), a działalność ślusarsko-kowalska i usługi motoryzacyjne, pod względem liczebności, znalazły się *ex aequo* na kolejnym miejscu (udział po blisko 13%) – (tabela A2-aneks).

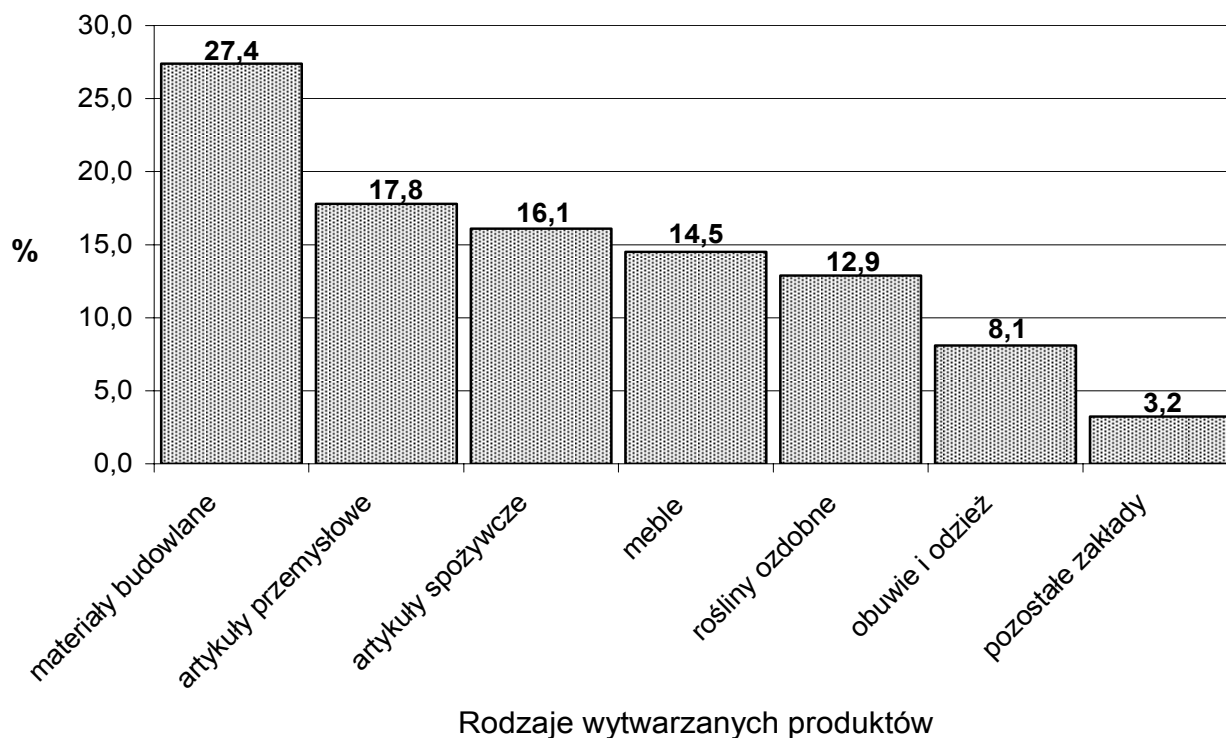
Należy zauważyć, iż obok rodzajów podmiotów usługowych powszechnie występujących w badanych wsiach wszystkich makroregionów (np. firmy remontowo-budowlane), odnotowano również działalności nietypowe, często związane ze specyfiką położenia danej miejscowości. Jako przykład można podać działającą w makroregionie południowo-zachodnim firmę świadczącą usługi fryzjersko-kosmetyczne dla zwierząt. Przypuszczać można, że wpływ na powstanie jednostek o tak niekonwencjonalnym charakterze miało bliskie położenie względem granicy państwa i zjawisko naśladowania występujących tam usług. Część osób prowadzących podmioty usługowe dopasowuje profil swojej działalności do wymagań między innymi zagranicznych turystów czy kontrahentów.

2.3. Podmioty prowadzące działalność produkcyjną

Z punktu widzenia rozwoju obszarów wiejskich szczególnie istotna jest działalność produkcyjna. W wielu przypadkach jest ona źródłem powstawania dużej liczby nowych miejsc pracy oraz znacznie pobudza lokalną gospodarkę. Firmy produkcyjne występują jednak rzadziej niż handlowe i usługowe, ponieważ ten rodzaj działalności wymaga często większych nakładów finansowych (szczególnie związanych z technologią wytwarzania), specjalistycznej wiedzy, a ryzyko działania jest większe. Dlatego też wśród ogólnej liczby odnotowanych podmiotów gospodarczych, tylko co dziesiąty zajmował się produkcją. Najwię-

cej spośród nich wytwarzało materiały budowlane tj.: ceramikę budowlaną (kostkę brukową, cegły), metalowe elementy montażowe (śruby, wkręty, zawiasy) oraz ogrodzenia, balustrady i bramy.

Rysunek 4. Struktura podmiotów gospodarczych prowadzących działalność produkcyjną (w %)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Jednostki zajmujące się produkcją artykułów przemysłowych wytwarzały przede wszystkim znicze (27,2%) oraz zabawki (18,2%). Odnotowano również występowanie zakładów produkujących opakowania plastikowe, papier toaletowy, urządzenia oświetleniowe, włókniny na ścierki podłogowe, dywaniki łazienkowe oraz zegary ściennie. Podmioty produkujące artykuły spożywcze to przede wszystkim piekarnie i cukiernie. Wśród pozostałych zakładów odnotowano zakład produkcji bryczek konnych oraz wytwórnię kajaków.

Rozpowszechnienie poszczególnych rodzajów działalności produkcyjnej, podobnie jak w przypadku działalności handlowej i usługowej, było zróżnicowane przestrzennie. W określonych makroregionach odnotowano dominację odmiennych typów działalności, co może świadczyć o lokalnych tradycjach bądź naśladownictwie wśród społeczności wiejskiej. Makroregion środkowozachodni charakteryzował się dużym udziałem firm produkujących artykuły przemysłowe (60%). Z kolei w makroregionach środkowowschodnim i południowo-wschodnim dominowały zakłady wytwarzające materiały budowlane (41,7%;

30,8%). W makroregionie południowo-wschodnim równie wysoki odsetek podmiotów (30,8%) produkowało odzież i obuwie. Dużym udziałem firm zajmujących się produkcją mebli (38,5%) cechował się makroregion południowo-zachodni, a w makroregionie północnym spośród zakładów produkcyjnych najwięcej było tych, które wytwarzały artykuły spożywcze (tabela A3-aneks).

2.4. Podmioty łączące różne typy działalności gospodarczej

Ze względu na trudności w określeniu głównego kierunku działalności niektórych firm, zaliczono je do oddzielnej grupy, której działalność określono mianem mieszanej. Ogółem stanowiły one ponad 5% wszystkich podmiotów zajmujących się nierolniczą działalnością gospodarczą. Większość z nich charakteryzowała się sezonowością działania, a były to następujące podmioty: skupujące i przetwarzające płody rolne, świadczące usługi leśne i tartaczne, sprzedające artykuły remontowo-budowlane wraz z wykonywaniem prac w tym zakresie.

Jednostki, które prowadziły działalność z zakresu skupu i przetwórstwa żywca stanowiły 44,4%, a owoców, warzyw i runa leśnego 33,3%. Blisko 17% spośród nich stanowiły młyny i kaszarnie, odnotowano również prywatną mieszalnię pasz.

W makroregionach o znacznym udziale rolnictwa (środkowozachodnim, środkowowschodnim) odnotowano największą liczbę podmiotów o działalności ukierunkowanej na przetwórstwo płodów rolnych. Z kolei w pozostałych makroregionach stosunkowo często występowały tartaki oraz punkty świadczące usługi leśne (południowo-wschodni – 60%, południowo-zachodni – 75%, północny – 75% – tabela A4 – aneks).

2.5. Rozpoczęcie działalności oraz zasięg jej działania

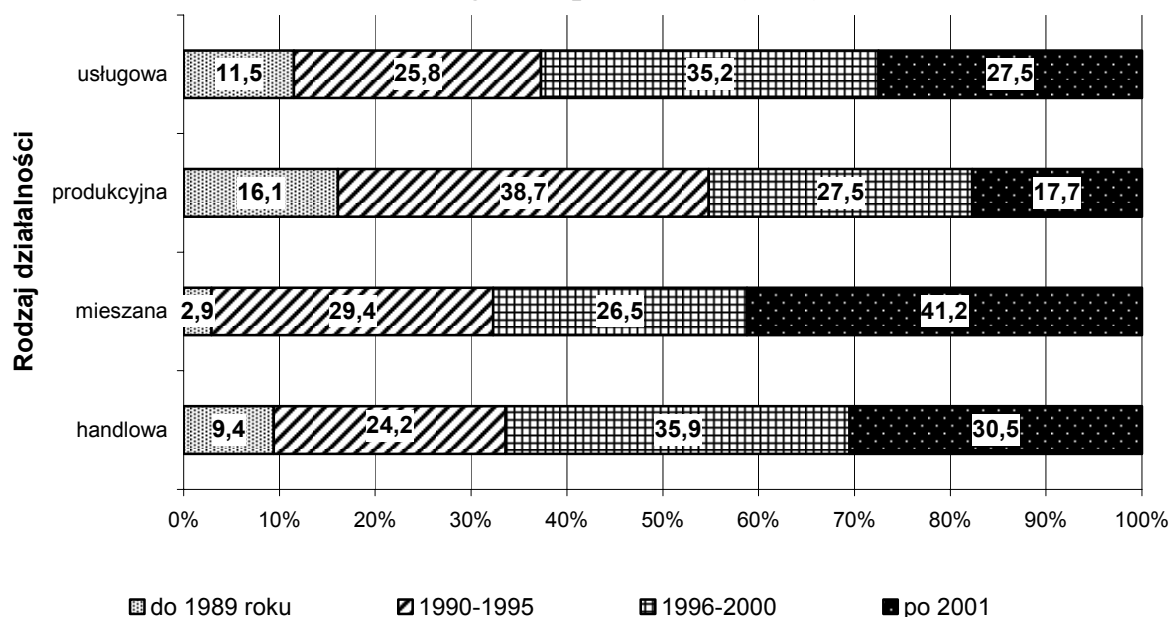
Spośród ogółu zbadanych podmiotów istniejących na obszarach wiejskich 10,5% rozpoczęło działalność przed rokiem 1990. W latach 1990-1995 nastąpił ponad dwukrotny wzrost liczby wszystkich rodzajów działalności. Jak pisze W. Kamińska¹⁵ „...do głównych przyczyn tak dynamicznego rozwoju małych firm prywatnych należy zaliczyć: łatwość rejestracji nowych firm, brak miejsc pracy w gospodarce społecznej, wyzwolenie »uśpionej przedsiębiorczości«, niedobory na rynku towarów i usług przy istniejących zasobach finansowych

---

¹⁵ W. Kamińska, *Wpływ procesów transformacji na rozwój małych firm prywatnych w Polsce* [w:] Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki, Nowa Era Sp. z o.o., Warszawa-Kraków 2006, str. 58.

ludności, otwarcie granic państwowych dla przepływu towarów i ludzi, małą konkurencją oraz niskie koszty uruchomienia działalności gospodarczej”. W latach 1996-2000 przyrost liczby podmiotów gospodarczych nie był już tak duży. Zaważyło o tym pewne nasycenie rynku, ponadto coraz większy wpływ miały również niejasne i często zmieniające się przepisy prawne, wysokie obciążenia podatkowe i rosnące wymagania społeczne. Firmy powstałe w tym okresie stanowią aż 34% zbiorowości objętej badaniem w 2006 r.

Rysunek 5. Podmioty prowadzące nierolniczą działalność gospodarczą według roku powstania (w %)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Podobne zjawisko można zaobserwować w poszczególnych makroregionach przy, czym największy udział firm powstałych między 1996 a 2000 rokiem odnotowano w makroregionach: środkowozachodnim, południowo-wschodnim i południowo-zachodnim (odpowiednio 38,0%, 40,1% i 34,8%). W makroregionie północnym taki sam udział miały firmy powstałe w latach 1996-2000 jak i podmioty utworzone po 2001 roku (po 32,3%). Jedynym makroregionem, w którym po 2001 powstało najwięcej podmiotów gospodarczych jest makroregion środkowowschodni, miało to miejsce we wsiach położonych najbliżej dużych miast, zwłaszcza Warszawy i Łodzi.

Przeprowadzone badania wykazały, że mieszkańcy terenów wiejskich najczęściej prowadzili nierolniczą działalność wykorzystując do tego celu własne budynki gospodarcze lub mieszkalne (blisko 77%). Z jednej strony można uznać to zjawisko za pozytywne, ponieważ prowadzi to do ograniczenia kosztów związanych z wynajmem budynków czy budową siedziby firmy. Następuje

także aktywizacja mieszkańców wsi. Z drugiej strony, peryferyjne położenie niektórych gospodarstw może ograniczać dostępność ich produktów do odpowiednich rynków. Osoby, które rozpoczynają taką działalność, mogą mieć trudności w pozyskaniu na rynku lokalnym odpowiednio wyszkolonej kadry pracowniczej, a już prowadzące firmy – z powiększeniem skali działalności. Właściciele nowo powstających jednostek mogą nie mieć również możliwości uzyskania przywilejów podatkowych przeznaczonych dla osób inicjujących pracę na własny rachunek, a obowiązujących tylko na danych obszarach.

Wśród ankietowanych firm ponad 68% działało głównie na rynkach lokalnych (wieś, okoliczne wsie, gmina). Na terenie powiatu swoją działalność prowadziło jedynie niewiele ponad 13%, a na obszarze województwa tylko niecałe 7% podmiotów. Zasięgiem krajowym charakteryzowało się blisko 8% działających firm, a międzynarodowym tylko 4% podmiotów.

Zaobserwowano także znaczne odmienności wśród badanych firm pod względem zasięgu działania w zależności od rodzaju podmiotu. Spośród tych firm, które prowadziły działalność na rynkach lokalnych blisko 61% stanowiły podmioty handlowe. Największym udziałem w rynkach: powiatowym (54,1%), wojewódzkim (53,7%) i krajowym (54,1%) spośród ankietowanych firm odznaczały się placówki usługowe. Z kolei w obrocie zagranicznym najbardziej aktywne były jednostki produkcyjne.

Tabela 3. Struktura podmiotów gospodarczych według zasięgu działania

Makroregiony	Odsetek podmiotów według zasięgu działania:				
	wieś, okoliczne wsie, gmina	powiat	województwo	kraj	zagranica
Ogółem	68,4	13,3	6,4	7,5	4,4
Środkowozachodni	66,2	9,9	8,4	12,7	2,8
Środkowowschodni	64,1	19,6	6,7	6,7	2,9
Południowo-wschodni	71,8	7,8	7,0	9,2	4,2
Południowo-zachodni	67,4	13,5	5,6	2,3	11,2
Północny	76,1	8,3	4,2	8,3	3,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Oceniając zasięg działania badanych podmiotów gospodarczych, należy stwierdzić, że jest on powiązany z rodzajem działalności. Firmy handlowe, których działalność skierowana jest prawie wyłącznie na zaspokajanie podstawowych potrzeb bytowych ludności wiejskiej, działają zazwyczaj na rynkach miej-

scowych. Z kolei popyt lokalny, zarówno na usługi jak i produkowane wyroby gotowe jest zbyt mały, aby działające w tych branżach podmioty mogły efektywnie prosperować tylko na rynku lokalnym. Zatem, dla maksymalizacji zysku firmy usługowe nastawiają się na odbiorców z całego kraju. Z kolei prowadzenie podmiotów o profilu produkcyjnym wymaga zarówno dużego zaangażowania środków finansowych, jak i przygotowania zawodowego osób decydujących się na podjęcie tej form działalności. W efekcie większość z relatywnie dużych zakładów prowadzi aktywność o zasięgu niejednokrotnie wykraczającym poza granice kraju.

2.6. Ocena działalności podmiotów prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą na terenach wiejskich

W pracach dotyczących rozwoju przedsiębiorczości podkreśla się, że: „przedsiębiorcy, podejmujący ryzyko działania na własny rachunek, przecierają ścieżki w poszukiwaniu obszarów ekspansji. Mimo że nie wszystkie pojedyncze przedsięwzięcia kończą się sukcesem, to dla kraju jako całości niezaprzeczalną korzyścią jest poszerzanie obszarów aktywności i innowacyjności, a tym samym poprawa efektywności gospodarki”¹⁶. W celu zmniejszenia ryzyka, decyzję o podjęciu działalności gospodarczej powinna poprzedzać analiza rynku oraz zdobycie wiedzy na temat zakładania i funkcjonowania firm. Nie można otwierać własnej firmy poprzez bezgraniczne naśladowanie innych z myślą: „tak dobrze prosperuje sklep prowadzony przez sąsiada, że ja też otworzę własny”, trzeba szukać swojej drogi, klucza do osiągnięcia biznesowego sukcesu. Jest to sprawą bardzo ważną, ponieważ ponad 72% ankietowanych nie zauważyło, aby sukces jednego przedsiębiorcy zaowocował powstaniem innego podmiotu gospodarczego. Pozostała grupa respondentów, która wskazała na występowanie tego zjawiska, zaznaczyła, że ponad 2/3 nowo powstałych firm rozpoczęło działalność tego samego rodzaju co podmioty już istniejące, co piąta firma - działalność o profilu całkowicie odmiennym, a co dziesiąta - o profilu komplementarnym w stosunku do funkcjonujących firm.

Za korzystne zjawisko należy uznać fakt, że spośród 638 podmiotów gospodarczych działających na terenach wiejskich, ponad 75% rozwijało się poprzez powiększanie asortymentu, otwieranie nowych filii itd. Dzięki tego rodzaju działaniom pozyskiwały one nowych klientów, a co z tym się wiązało, zwiększała się ich rentowność. Przychody ze sprzedaży na tym samym poziomie miało 6% firm, a w przypadku 2% trudno było ocenić obecną ich sytuację ekono-

---

¹⁶ J. Sawicka, *Założenie i prowadzenie małego przedsiębiorstwa*, SGGW, Warszawa 2000, str. 15.

miczną, zazwyczaj ze względu na krótki okres działania bądź niezbyt popularny rodzaj działalności. W 13% badanych jednostek zauważono problemy w ich funkcjonowaniu, a stan 4% określono jako upadający.

Nie wszystkie podjęte przedsięwzięcia gospodarcze kończą się sukcesem. Od 2000 do 2005 roku w ponad 38% badanych wsi odnotowano przypadki likwidacji nierolniczej działalności. Liczba zlikwidowanych firm w poszczególnych wsiach była różna i wahała się od jednego przypadku (w 51,7% wsi) do pięciu (w 13,8% wsi). Respondenci wskazywali, że najczęstszą przyczyną zamknięcia podmiotów gospodarczych na terenach wiejskich była nierentowność działania oraz brak popytu na towary czy wykonywane usługi (39,1%). Część właścicieli zlikwidowała działalność, ponieważ nie podołali konkurencji (20%), stali się niewypłacalni (15%). W odniesieniu do 11% likwidacji przyczyną były problemy organizacyjno-prawne. W niektórych przypadkach firmy przestały funkcjonować z powodów losowych, np. ze względu na zły stan zdrowia osób, które je prowadziły. Ponadto część osób nabyła prawo do emerytury (8,7%) lub podjęła pracę najemną (6,5%).

3. Charakterystyka osób prowadzących nierolniczą działalność na terenach wiejskich

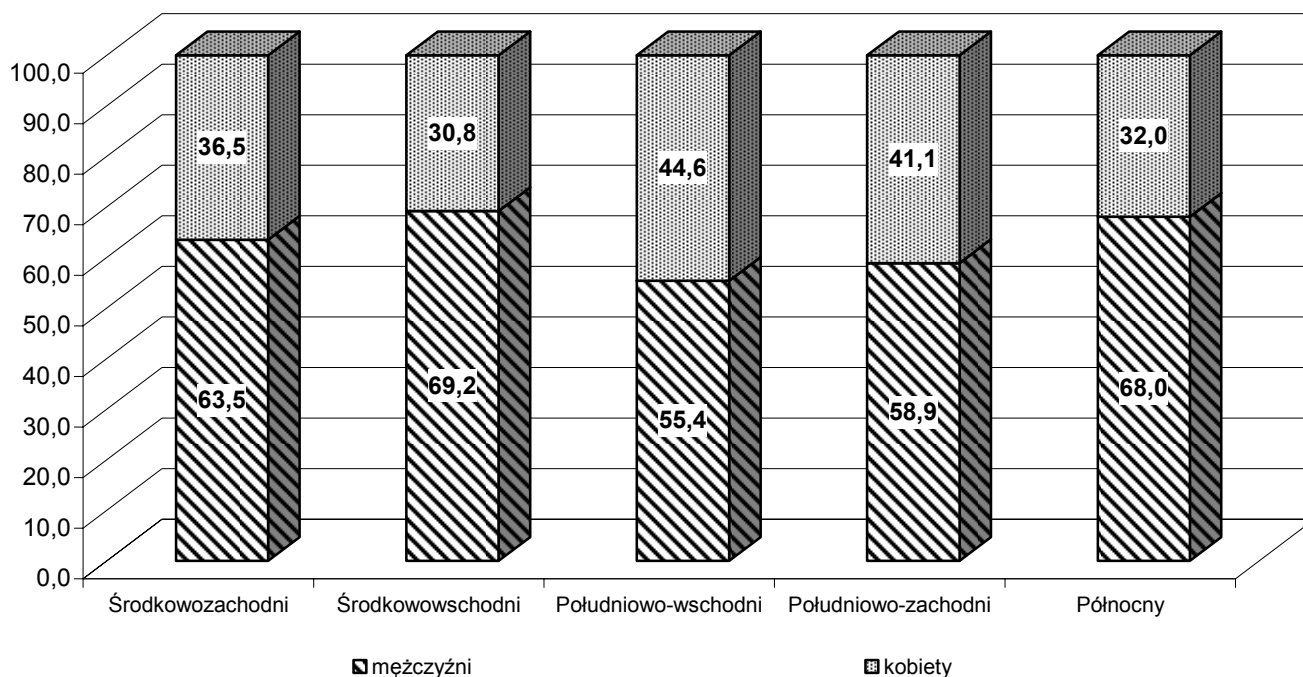
Powszechne jest przekonanie, że przedsiębiorczość jest drogą do rozwoju gospodarczego kraju, zmniejszenia bezrobocia i wzrostu dobrobytu. Za każdą decyzją o rozpoczęciu działalności, stworzeniu nowego artykułu czy usługi zawsze stoi człowiek. Wobec powyższego podjęto próbę analizy struktury demograficzno-społecznej ludzi zaangażowanych w podejmowanie nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.

3.1. Cechy demograficzne właścicieli podmiotów gospodarczych

Jednoosobową nierolniczą działalność gospodarczą prowadziły 623 osoby (co stanowiło ponad 97% ogółu odnotowanych przypadków), natomiast 15 podmiotów było prowadzonych przez dwie osoby. Zazwyczaj był to tzw. biznes rodzinny, prowadzony wspólnie przez małżonków, rodzeństwo, rodzica i dziecko, jak również przez wspólników.

Właścicielami lub współwłaścicielami badanych podmiotów gospodarczych w ponad 64% przypadków byli mężczyźni, a tylko w 36% kobiety. Udział kobiet prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą był najwyższy w makroregionie południowo-wschodnim, natomiast najniższy w makroregionie środkowowschodnim.

Rysunek 6. Struktura osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą w poszczególnych makroregionach według płci

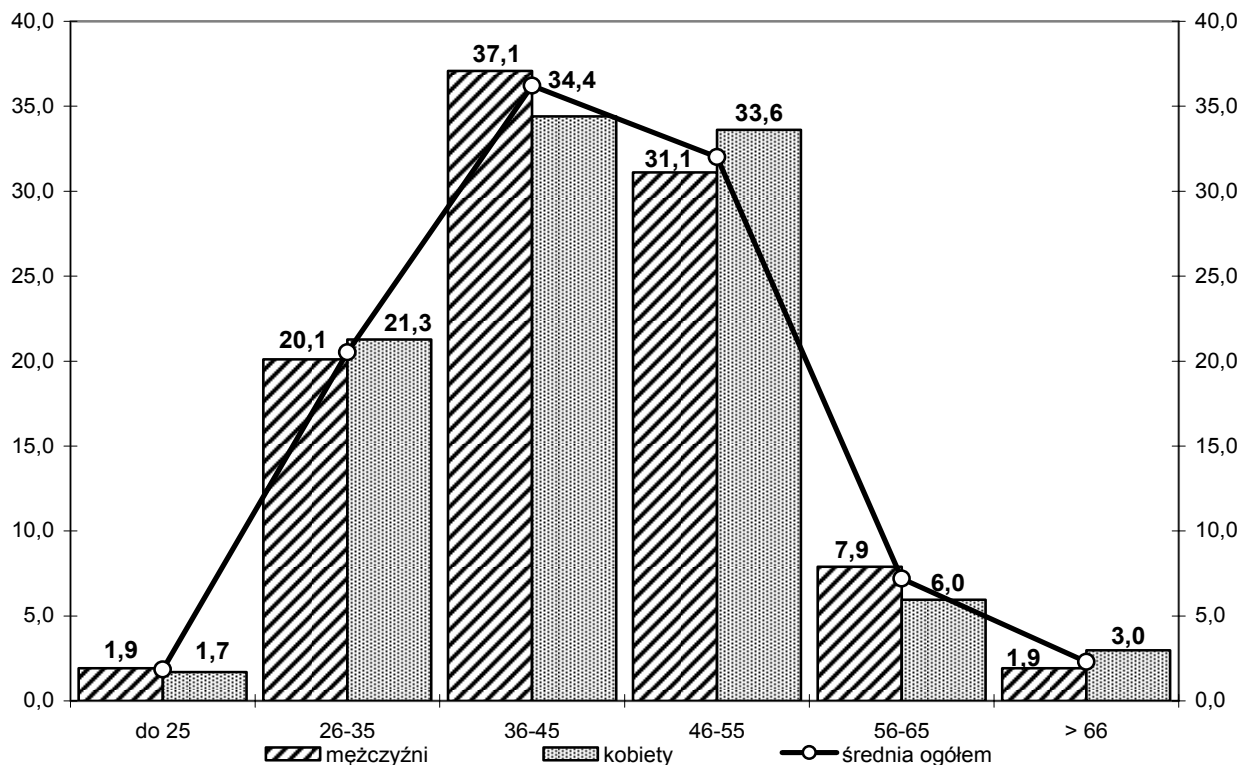

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Badania wykazały, że mężczyźni najczęściej prowadzili działalność o charakterze usługowym (blisko 46%), natomiast kobiety działalność handlową (64,2%). Jak podkreślono wcześniej, rodzaj prowadzonego podmiotu jest powiązany z zasięgiem jego działania, dlatego większa liczba firm prowadzonych przez mężczyzn niż przez kobiety działa na rynkach ponadlokalnych. W przypadku firm, gdzie właścicielami były kobiety, aż 83% funkcjonowało wyłącznie na terenie wsi i jej najbliższych okolicach.

Oprócz zróżnicowania ze względu na płeć, przedmiotem analizy był również wiek osób wykazujących aktywność w zakładaniu i rozwijaniu firm. W wyniku przeprowadzonych badań zaobserwowano, że najczęściej w nierolnicze przedsięwzięcia gospodarcze angażowali się ludzie w wieku 36-55 lat (łącznie 68,1% badanej populacji), a średni wiek osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą na terenach wiejskich wynosił prawie 44 lata i był taki sam zarówno w grupie kobiet jak i mężczyzn. Najwięcej kobiet prowadzących firmy było w wieku 50 lat, a mężczyzn w wieku 40 lat. Różnica między średnim wiekiem kobiet i mężczyzn podejmujących działalność gospodarczą, wynika przede wszystkim z faktu, iż kobiety z racji wychowywania dzieci i prowadzenia domu później włączają się w życie zawodowe. Dość często dochody osiągnięte przez nie stanowią jedynie dodatkowe źródło dochodu, odwrotnie niż w przypadku mężczyzn.

Rysunek 7. Struktura wieku kobiet i mężczyzn prowadzących podmioty gospodarcze na terenach wiejskich.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

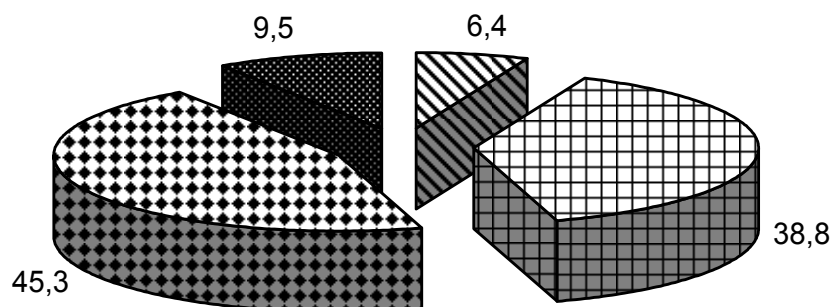
Z badań wynika, że na podjęcie decyzji o prowadzeniu działalności gospodarczej ma wpływ, bądź chęć pracy na własny rachunek, bądź konieczność, spowodowana długotrwałym bezrobociem. Świadomość trudnej sytuacji lub małych szans na rynku pracy zmuszała do wzięcia losu w swoje ręce.

W makroregionach środkowozachodnim, środkowowschodnim i południowo-wschodnim, wśród osób wykonujących pracę na własny rachunek, najwięcej było w wieku 36-45 lat, natomiast w makroregionie południowo-zachodnim dominowały osoby w wieku 46-55 lat. Relatywnie najwięcej młodych osób (do 25 roku życia) wśród prowadzących własne firmy tj. 5,4% było w makroregionie środkowozachodnim (tabela A6-aneks). Można zatem przypuszczać, że na terenach tych makroregionów, gdzie działalność prowadziły osoby młode lub w wieku średnim (zwłaszcza w makroregionie środkowozachodnim), praca na własny rachunek częściej była efektem zamierzeń zawodowych. Z kolei w makroregionach, gdzie tego rodzaju przedsięwzięcia podejmowały osoby w starszym wieku, należy sądzić, że często był to skutek utraty pracy najemnej.

Najbardziej rozpowszechnioną formą działalności na własny rachunek, niezależnie od wieku, była działalność handlowa. Jedynie wśród osób w wieku 36-45 lat przeważała działalność usługowa.

Przeprowadzone badania wykazały, iż na poszukiwanie nierolniczych źródeł dochodów na obszarach wiejskich decydowały się na ogół osoby z wykształceniem średnim i policealnym oraz zasadniczym zawodowym (łącznie ponad 84% badanej populacji). Na uwagę zasługuje fakt, że wśród podejmujących działalność gospodarczą tylko 6% osób legitymowało się wykształceniem podstawowym. Sukces w prowadzeniu własnej firmy był zatem uwarunkowany w dużym stopniu przez posiadane kwalifikacje.

Rysunek 8. Struktura wykształcenia osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą

▣ podstawowe niepełne i podstawowe	▤ zasadnicze zawodowe
▥ średnie i policealne	▦ wyższe

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

W makroregionach środkowozachodnim, środkowowschodnim i południowo-wschodnim najwięcej osób prowadzących własne firmy posiadało wykształcenie średnie lub policealne, natomiast w makroregionie południowo-zachodnim tyle samo osób miało wykształcenie średnie lub policealne, jak i wyższe. W makroregionie północnym, wśród osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą, przeważającą grupę stanowili ludzie z wykształceniem zasadniczym zawodowym (tabela A7-aneks). Przestrzenne zróżnicowanie wykształcenia osób pracujących na własny rachunek było powiązane z ich strukturą wieku. W tych makroregionach, gdzie dominowały osoby w wieku 36-45 lat, ich wykształcenie było wyższe w porównaniu z makroregionami, gdzie przeważającą grupę stanowiły osoby w wieku 46-55 lat. Świadczy to o tym, że w makrore-

gionach gdzie wśród prowadzących firmy występuje przewaga osób młodych, ogólna struktura wykształcenia właścicieli podmiotów gospodarczych jest o wiele korzystniejsza.

Osoby prowadzące pracę na własny rachunek, nie posiadające wykształcenia lub z wykształceniem podstawowym, w większości należały do grupy wieku 46-55 lat (33,3%). Z kolei wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, średnim, policealnym i wyższym dominowali ludzie w wieku 36-45 lat.

Ponad 76% osób pracujących na własny rachunek i nieposiadających wykształcenia lub posiadających tylko wykształcenie podstawowe i blisko 50% z wykształceniem średnim, prowadziło działalność handlową. Z kolei najwięcej osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (43,1%) i wyższym (53,2%) zajmowało się świadczeniem różnego rodzaju usług.

3.2. Aktywność rolnicza osób prowadzących działalność gospodarczą

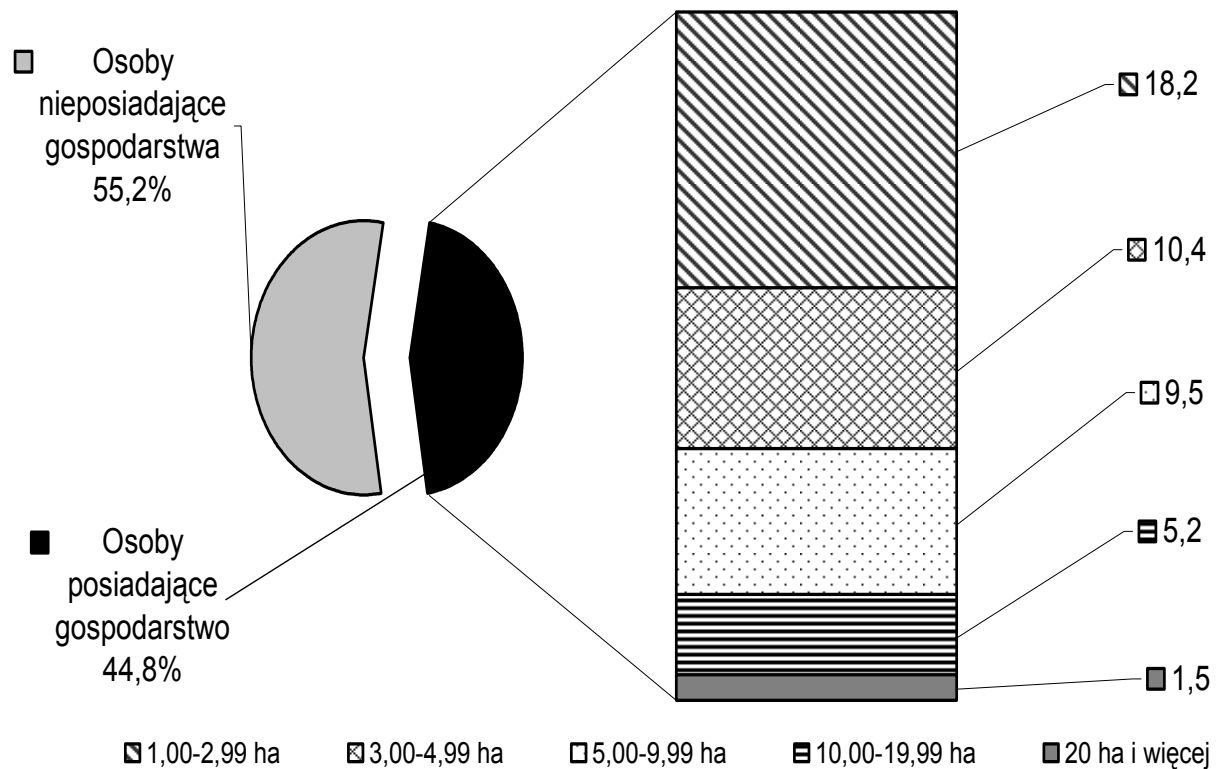
Trudna sytuacja ekonomiczna części tradycyjnych gospodarstw rolnych, często zmusza ich właścicieli do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów. Jednym z nich jest nierolnicza działalność gospodarcza, z której wpływy stanowią znaczny udział w budżecie gospodarstw domowych. Znajduje to potwierdzenie w wynikach przeprowadzonych badań, według których wśród właścicieli nierolniczych podmiotów gospodarczych funkcjonujących na obszarach wiejskich blisko 45% posiadało gospodarstwo (rys. 9). Ich struktura obszarowa przedstawiała się następująco:

- 1,00 – 2,99 ha – 40,4%,
- 3,00 – 4,99 ha – 23,3%,
- 5,00 – 9,99 ha – 21,2%
- 10,00 – 19,99 ha – 11,7%
- 20 ha i więcej – 3,4%

Zaobserwowano następujące zróżnicowanie regionalne pod względem wielkości gospodarstw: w makroregionie środkowozachodnim najwięcej osób prowadzących działalność gospodarczą było jednocześnie posiadaczami gospodarstw o powierzchni 10,00-19,99 ha. W makroregionach środkowowschodnim, południowo-wschodnim i południowo-zachodnim spośród osób pracujących na własny rachunek najwięcej było tych, którzy posiadali małe gospodarstwa o powierzchni od 1,00 do 2,99 ha. Z kolei makroregion północny, charakteryzował się największym udziałem osób prowadzących działalność gospodarczą i jednocześnie posiadających grunty o wielkości 5,00-9,99 ha UR (tabela A8-aneks).

Odzwierciedla to w pewnym stopniu strukturę agrarną występującą w poszczególnych makroregionach kraju.

Rysunek 9. Struktura osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą według wielkości posiadanego gospodarstwa rolnego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety IERiGŻ-PIB 2006

Kobiety dominowały w grupie osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą i jednocześnie posiadających działkę rolną do 1 ha (62,5%). Natomiast wśród osób posiadających gospodarstwo rolne, we wszystkich grupach obszarowych, najczęściej pracujących zarobkowo na własny rachunek było mężczyzn.

Blisko 76% osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą zamieszkiwało w tej samej wsi, w której znajdowała się siedziba firmy. W innej wsi niż ta, w której mieściła się firma, mieszkało 11% jej właścicieli. Pozostałe 13% osób to mieszkańcy miast, miasteczek, którzy na miejsce prowadzenia swojej działalności wybrali wieś.

Wśród osób prowadzących działalność we wsi (lub jej okolicy), w której zamieszkiwały, najczęściej z nich mieściło się w grupie wiekowej 36-45 lat. Z kolei spośród osób prowadzących działalność na terenie badanej wsi, a zamieszkujących w mieście, najczęściej było osób w wieku 45-55 lat.

We wszystkich makroregionach osoby zamieszkujące i prowadzące nierolniczą działalność gospodarczą w tej samej wsi, stanowiły od 74,2% do 78,4% badanej grupy. Drugą pod względem wielkości grupę w makroregionie środkowozachodnim i środkowowschodnim stanowiły osoby prowadzące działalność w badanej wsi, a mieszkające w innej, natomiast w pozostałych makroregionach były to osoby mieszkające w mieście (tabela A9-aneks).

Najwięcej osób z wykształceniem średnim i policealnym (43,8%) oraz z wykształceniem zasadniczym zawodowym (41,7%) odnotowano wśród właścicieli prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą w tej samej wsi, w której zamieszkiwały. Podobna sytuacja zaznaczyła się wśród osób zamieszkujących w innej wsi niż ta, w której znajdowała się siedziba firmy. W tym przypadku 54,4% stanowiły osoby z wykształceniem średnim i policealnym, a 39,2% z wykształceniem zasadniczym zawodowym. W grupie osób zamieszkujących w mieście, a prowadzących działalność na terenie badanych wsi, blisko 47% legitymowało się wykształceniem średnim i policealnym, a drugą pod względem wielkości grupę stanowiły osoby z wyższym wykształceniem (27,7%). Tak znaczący udział osób z wykształceniem wyższym wśród mieszkańców miast, prowadzących działalność gospodarczą na terenach wiejskich może świadczyć o tym, iż wieś dotychczas kojarzona głównie z rolnictwem, staje się coraz bardziej atrakcyjnym miejscem prowadzenia własnego biznesu, choćby ze względu na stosunkowo tanią lokalizację.

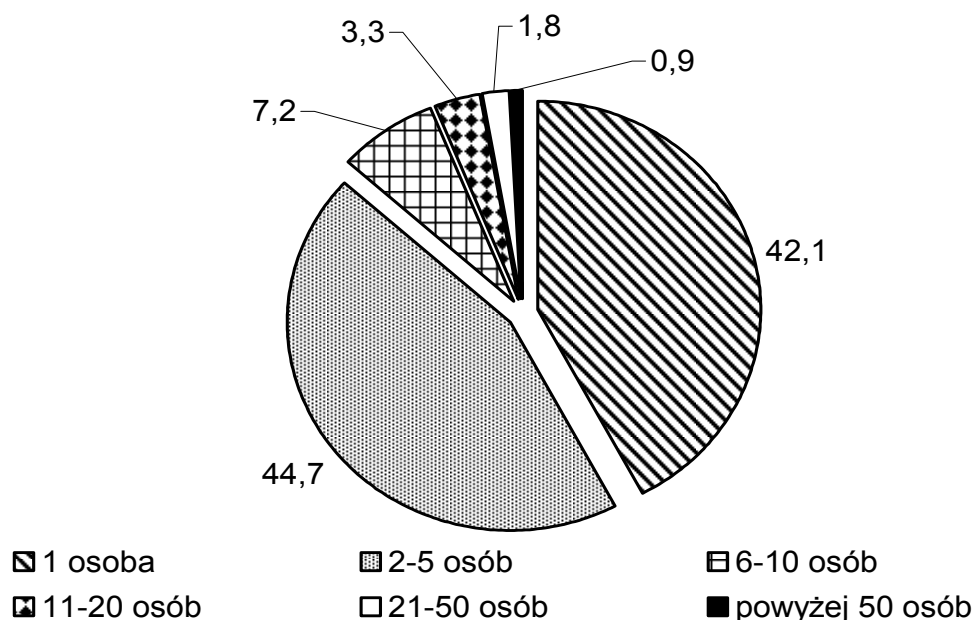
3.3. Zatrudnienie w firmach działających na terenach wiejskich

W strukturze wieku ludności zamieszkałej na wsi dominowały osoby w wieku produkcyjnym. Wielu z nich pracowało zarobkowo, a część była zatrudniona w wiejskich podmiotach gospodarczych, dlatego tak znaczącym elementem wielofunkcyjnego rozwoju wsi jest tworzenie nowych miejsc pracy dla jej mieszkańców. Jak wynika z badań, ponad 83% firm działających na obszarach wiejskich zatrudniało pracowników, a wśród nich blisko połowa tworzyła od 2 do 5 stanowisk pracy (rys. 10).

Stosunkowo najwięcej firm zatrudniających jednego pracownika było w makroregionie środkowowschodnim (48,3%) i północnym (44,3%). W pozostałych makroregionach, w badanych firmach najczęściej pracowało od 2 do 5 osób. Spośród wszystkich makroregionów tylko w środkowowschodnim i północnym nie odnotowano ani jednej firmy zatrudniającej powyżej 50 pracowników.

W podmiotach gospodarczych prowadzących działalność handlową i mieszaną najczęściej pracowała jedna osoba (55,2% i 43,8%), natomiast w firmach produkcyjnych i usługowych było ich od 2 do 5 (43,1%, 51,3%).

Rysunek 10. Struktura badanych firm według liczby zatrudnienia (%)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

W przypadku kobiet prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą najwięcej, bo ponad 40% z nich tworzyło miejsca pracy wyłącznie dla jednej osoby. Z kolei w firmach prowadzonych przez mężczyzn najczęściej (blisko 38%) zatrudnienie znajdowało od 2 do 5 osób.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, osoby będące w wieku do 45 lat, oprócz zapewnienia dochodu dla siebie, znalazły również możliwość stworzenia źródła dochodów dla innych (najczęściej zatrudniały od 2 do 5 osób), natomiast pracujący na własny rachunek po 46 roku życia dawali zatrudnienie pojedynczym osobom.

Osoby z wykształceniem średnim i wyższym tworzyły w swoich firmach więcej miejsc pracy, niż osoby o niższym poziomie wykształcenia. Jak wynika z badań, w jednostkach w których właścicielami byli mieszkańcy miast oraz mieszkańcy z innych wsi (niż badane), najczęściej zatrudniano od 2 do 5 pracowników. Z kolei osoby mieszkające i prowadzące działalność w ankietowanych wsiach, najczęściej dawały zatrudnienie pojedynczym osobom, zazwyczaj pochodzącym z najbliższej rodziny. Dzieje się tak, ponieważ korzystanie z rodzinnych zasobów pracy przez osoby prowadzące działalność we własnej wsi, jest zazwyczaj nieformalne, nigdzie nie zarejestrowane a przez to tańsze.

4. Przedsiębiorczość wiejska w opinii sołtysów

Sołtys, jako osoba reprezentująca społeczność lokalną, dobrze zna problemy mieszkańców wsi, ich potrzeby i aspiracje. Dlatego za interesujące uznano zdanie osób pełniących tę funkcję na temat stanu i perspektyw rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Wizja przyszłości wsi w ocenie jej mieszkańców wywiera istotny wpływ na rozwój przedsiębiorczości, a realizacja zamierzeń zazwyczaj jest w dużym stopniu uzależniona od ich inwencji i zaangażowania. To od mieszkańców będzie między innymi zależało, w jakim kierunku rozwinię się ich wieś i jaki wygląd przybierze za pięć, dziesięć czy piętnaście lat.

4.1. Wieś i przedsiębiorczość ludności w oczach sołtysów

Postawy wobec przeobrażeń zachodzących na obszarach wiejskich oraz opinie dotyczące rozwoju przedsiębiorczości, reprezentowane przez sołtysów w dużym stopniu uwarunkowane są przez ich cechy, takie jak wiek, status ekonomiczny czy wykształcenie. Funkcję sołtysa w badanych wsiach pełnili głównie mężczyźni (79,5%) będący w wieku produkcyjnym niemobilnym (77,1%), przy czym średnia ich wieku wyniosła prawie 54 lata. W grupie będącej w wieku poprodukcyjnym z kolei przeważały kobiety. Taki stan rzeczy może wynikać z dużego zaangażowania młodszych kobiet w obowiązki rodzinne (wychowywanie dzieci).

Tabela 4. Struktura wieku sołtysów z badanych wsi z podziałem na płeć

Wyszczególnienie	W całej populacji	Odsetek osób w wieku:			
		produkcyjnym	w tym		poprodukcyjnym
			mobilnym	niemobilnym	
Sołtysi ogółem	100,0	83,6	19,2	64,4	16,4
mężczyźni	79,5	86,2	19,0	67,2	13,8
kobiety	20,5	73,3	20,0	53,3	26,7

Wiek produkcyjny (18-64 lata mężczyźni i 18-59 lat kobiety); w tym wiek **produkcyjny mobilny** (18-44 lata), wiek **produkcyjny niemobilny** (45-64 lata mężczyźni i 45-59 lat kobiety); **wiek poprodukcyjny** (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Istotne znaczenie ma poziom posiadanego wykształcenia ankietowanych sołtysów. Najwięcej spośród nich ukończyło edukację na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej (47,9%). Respondenci, którzy zakończyli naukę na poziomie

szkoły podstawowej oraz osoby posiadające wykształcenie średnie i pomaturalne stanowili po 23,3% badanej populacji, natomiast wykształceniem wyższym legitymowała się stosunkowo najmniejsza liczba osób – 5,5%.

Niemalże we wszystkich makroregionach największa liczba sołtysów ukończyła edukację na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej. Wyjątek stanowił makroregion południowo-zachodni, odznaczający się największym udziałem osób z wykształceniem średnim i pomaturalnym (44,5%) i wyższym (22,2%). Z kolei największy udział osób z wykształceniem niepełnym podstawowym, podstawowym i zasadniczym zawodowym odnotowano w makroregionie północnym (blisko 89%).

Tabela 5. Struktura wykształcenia sołtysów badanych wsi według makroregionów

Makroregiony	Odsetek osób według wykształcenia:			
	niepełne podstawowe i podstawowe	zasadnicze zawodowe	średnie i pomaturalne	wyższe
Ogółem	23,3	47,9	23,3	5,5
Środkowozachodni	30,0	40,0	20,0	10,0
Środkowowschodni	33,3	43,4	20,0	3,3
Południowo-wschodni	13,3	60,0	26,7	0,0
Południowo-zachodni	11,1	22,2	44,5	22,2
Północny	11,1	77,9	11,0	0,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Ważnym elementem kształtującym poglądy respondentów na przedsiębiorczość na obszarach wiejskich jest rodzaj źródła utrzymania oraz fakt posiadania przez nich gospodarstw rolnych.

Jako główne źródło dochodu blisko 43% ankietowanych sołtysów podało pracę w rolnictwie, 25% pracę poza rolnictwem, a 22% różnego rodzaju świadczenia społeczne. Pozostali respondenci (10%) nie posiadali stałego źródła dochodu, utrzymywali się z pracy sezonowej lub dorywczej.

Blisko 77% badanych sołtysów użytkowało gospodarstwa rolne, których średnia wielkość wynosiła 16,2 ha UR. Największe gospodarstwa posiadali sołtysi w makroregionie południowo-zachodnim, gdzie średni obszar wyniósł 43,5 ha oraz w makroregionie północnym – 27,9 ha. Wynika stąd, że do pełnienia funkcji sołtysa wybierano najczęściej zasobnych i dobrych gospodarzy.

4.2. Perspektywy rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi

Wytyczenie konkretnych kierunków przeobrażania się poszczególnych wsi jest istotnym elementem rozwoju obszarów wiejskich, dlatego opinie respondentów w tej kwestii mogą mieć interesujące walory poznawcze. Zazwyczaj sołtys stanowi najlepsze źródło informacji o badanej wsi, zatem jego zdanie na temat przyszłych możliwości jej rozwoju może stanowić cenny wkład w pracę nad określeniem kierunków przemian na obszarach wiejskich.

Przeprowadzone badanie obejmowało m.in. opinie sołtysów na temat przedsiębiorczości ludności we wsiach oraz ocenę poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego na tle innych wsi w gminie. Z zebranych danych wynikało, że ponad połowa ankietowanych sołtysów była zdania, iż mieszkańcy wsi pod względem przedsiębiorczości nie różnią się od ludności z okolicznych miejscowości. W uzasadnieniu ograniczeń rozwojowych wskazywano na stricte rolniczy charakter miejscowości, w których duży udział w liczbie gospodarstw stanowiły jednostki o małej skali produkcji rolniczej, generujące dochód nie pozwalający na zgromadzenie wystarczających środków na założenie własnej działalności. Głównie z tego powodu rozpowszechnienie nierolniczej działalności gospodarczej w badanych wsiach postępowało bardzo wolno.

Tabela 6. Przedsiębiorczość mieszkańców wsi w opinii sołtysa

Makroregiony	Ocena przedsiębiorczości mieszkańców danej wsi na tle okolicznych miejscowości (% wskazań sołtysów):		
	gorsza	lepsza	taka sama
Ogółem	23,7	18,4	57,9
Środkowozachodni	20,0	30,0	50,0
Środkowowschodni	25,8	16,1	58,1
Południowo-wschodni	25,0	12,5	62,5
Południowo-zachodni	22,2	33,3	44,5
Północny	20,0	10,0	70,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Ponad jedna piąta sołtysów oceniła poziom przedsiębiorczości ludności w swojej wsi jako niższy niż mieszkańców okolicznych wsi. Przyczyną takiej sytuacji najczęściej był brak inwencji i środków finansowych na rozwijanie własnych firm. Kolejnym problemem była migracja młodych ludzi na tereny bardziej zurbanizowane, które oferują wyższy poziom życia oraz szerszy dostęp do placówek handlowych, usługowych oraz kulturalnych. Zaznaczono również

problem niedostatecznej infrastruktury, której brak wpływa niekorzystnie na dywersyfikację funkcji wsi.

Tylko 18% respondentów oceniło poziom przedsiębiorczości w miejscu zamieszkania jako wyższy niż w sąsiednich wsiach. W uzasadnieniu zwrócono uwagę na większą liczbę funkcjonujących placówek handlu i usług niż w innych miejscowościach w gminie. Niektórzy z respondentów podkreślali stopniową zmianę mentalności ludzi, która sprzyja podejmowaniu ryzyka związanego z zakładaniem własnych firm.

Tabela 7. Opinie sołtysów na temat oceny rozwoju badanych wsi

Makroregiony	Przemiany na wsi w opinii sołtysa (% wskazań)		
	rozwija się	nic się nie zmienia	podupada
Ogółem	38,1	40,8	21,1
Środkowozachodni	50,0	40,0	10,0
Środkowowschodni	29,0	45,2	25,8
Południowo-wschodni	43,8	37,5	18,7
Południowo-zachodni	33,3	44,5	22,2
Północny	50,0	30,0	20,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Opinie na temat przedsiębiorczości ludności różniły się w zależności od regionu w jakim zlokalizowana była wieś. I tak najwięcej pozytywnych opinii odnotowano w makroregionie południowo-zachodnim i środkowozachodnim, gdzie odpowiednio 33 i 30% sołtysów określiło przedsiębiorczość mieszkańców jako większą niż w okolicznych miejscowościach. Z kolei największy udział wsi, w których mieszkańcy nie przejawiali postaw przedsiębiorczych (według opinii sołtysów) odnotowano w makroregionie północnym (70%) i w południowo-wschodnim (62%).

Lokalny rozwój gospodarczy tworzy środowisko sprzyjające powstawaniu nowych inicjatyw gospodarczych. Zmiany infrastrukturalne oraz zaangażowanie mieszkańców w prace na rzecz modernizacji zarówno własnych gospodarstw domowych, jak i obiektów publicznych są wyznacznikiem przemian zachodzących na terenach wiejskich. Z opinii sołtysów wynika, że w ponad 40% wsi od lat nie podejmowano jakichkolwiek prac w tym zakresie. Niejednokrotnie mieszkańcy nie mieli wystarczających środków do przeprowadzenia remontu we własnym obejściu i nie angażowali się w prace na rzecz zamieszkiwanej miejscowości. Według obserwacji sołtysów, w 38% badanych wsi nastąpiła zauwa-

żalna poprawa infrastruktury technicznej oraz widoczne były inwestycje mieszkańców w poszczególnych gospodarstwach domowych. Jako czynnik rozwoju wsi często wymieniano przyrost liczby nowych firm, ale również zwiększenie areału gospodarstw rolnych. Pozytywne przemiany na wsi łączono również z korzyściami z sezonowych migracji zarobkowych. Pozyskany w ten sposób kapitał inwestowany był głównie w remont i modernizację budynków mieszkalnych.

Jedną z podstaw aktywnych działań na rzecz rozwoju wsi jest wizja jej przyszłości w opinii mieszkańców. Od aspiracji, jakie wiążą oni z miejscem swego zamieszkania zależy poziom ich zaangażowania w rozwój wsi, a tym samym to, jak będzie wyglądała ich wieś w kolejnych latach. Znaczna część ankietowanych osób przyszłość swojej miejscowości wiązała głównie z rolnictwem, co oznacza, że występuje nadal bardzo silne przywiązanie do tradycyjnie postrzeganego modelu wsi. W co ósmej badanej wsi sołtys nie potrafił wskazać na możliwy kierunek rozwoju tej miejscowości. Ankietowani uzasadniali tę sytuację niekorzystną lokalizacją oraz dużą migracją ludności, zwłaszcza młodzieży. Z kolei potencjał rozwoju ekonomicznego wsi był łączony głównie ze wzrostem liczby podmiotów usługowych. Ponad 10% badanych wskazało na ten rodzaj działalności, jako na szansę poprawy sytuacji w miejscowości.

Na uwagę zasługuje fakt, że znaczna część sołtysów uczestniczących w badaniach wskazała agroturystykę jako najbardziej atrakcyjny sposób dywersyfikacji źródła zarobkowania. Oznacza to, że coraz większa grupa mieszkańców wsi ma świadomość korzyści, jakie niesie ze sobą ten rodzaj działalności. Agroturystyka pozwala pełniej wykorzystać posiadany majątek gospodarstwa rolnego i zasoby siły roboczej, może być również komplementarna do prowadzonej produkcji rolniczej.

Wśród ogółu badanych największa liczba respondentów wiązała przyszłość wsi z rozwojem rolnictwa, mimo iż struktura udzielonych odpowiedzi kształtowała się odmiennie w poszczególnych makroregionach: od 38% w północnym do 50% w środkowozachodnim.

Na przedsiębiorczość, jako na właściwy kierunek rozwoju wsi wskazał największy odsetek sołtysów wsi makroregionu północnego – 30,8%.

Wśród znacznej liczby respondentów dominowała opinia, że przed wsią nie rysują się w przyszłości żadne wyraźne perspektywy. Stanowili oni szóstą część badanej zbiorowości. Podobnie przedstawia się rozkład odpowiedzi w makroregionach (tabela 8), jedynie spośród sołtysów wsi makroregionu południowo-zachodniego żaden z nich nie wskazał takiej odpowiedzi.

Respondenci wskazywali również na typy działalności gospodarczej, mające szansę rozwoju w danej wsi. Stanowiły one również informację o zaob-

serwowanych w tym zakresie potrzebach. W makroregionie południowo-zachodnim i środkowozachodnim najczęściej wskazywano na działalność usługową, jako perspektywiczną dla rozwoju wsi, natomiast w makroregionie środkowowschodnim wskazywano na działalność handlową oraz agroturystykę.

Tabela 8. Opinie sołtysów dotyczące przyszłego kierunku rozwoju ich wsi w ujęciu makroregionalnym

Makroregiony	Odsetek wsi, w których wiązano przyszły kierunek rozwoju wsi z:						nie widziano perspektyw
	rolnictwem	usługami	działalnością handlową	przedsiębiorczością (ogólnie)	turystyką, agroturystyką	zakładami produkcyjnymi	
Ogółem	45,5	10,7	7,4	9,1	9,1	5,8	12,4
Środkowozachodni	50,0	16,7	5,5	5,6	0,0	5,5	16,7
Środkowowschodni	48,0	6,0	10,0	8,0	10,0	6,0	12,0
Południowo-wschodni	40,0	12,0	8,0	8,0	12,0	4,0	16,0
Południowo-zachodni	46,7	20,0	6,7	0,0	13,3	13,3	0,0
Północny	38,5	7,6	0,0	30,8	7,7	0,0	15,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Duży wpływ na rozwój przedsiębiorczości wiejskiej ma zatem położenie wsi. Z jednej strony atrakcyjne krajobrazowo tereny stwarzają szanse na rozwój turystyki na danym obszarze, z drugiej strony na możliwości rozwoju wpływa położenie w sąsiedztwie obiektów handlowych lub w bliskiej odległości od aglomeracji miejskiej.

Według respondentów 46% badanych wsi jest położona w okolicy obiektów mogących korzystnie wpłynąć na rozwój przedsiębiorczości. Ponad jedna trzecia wsi znajduje się w okolicy miasta, natomiast 30,5% wsi w bliskiej okolicy dużego zakładu pracy. Blisko 22% sołtysów wskazywało na położenie w pobliżu ciągów komunikacyjnych o znaczeniu krajowym, jako czynnik mogący pozytywnie wpłynąć na rozwój przedsiębiorczości na wsi.

Największe szanse rozwoju przedsiębiorczości związane z atrakcyjnym położeniem odnotowano we wsiach makroregionu południowo-zachodniego, gdzie sprzyjała temu zarówno bliskość miasta (ponad 33% wskazań), jak i dużych zakładów pracy (22,3%). Mniejsze znaczenie miał wpływ oddziaływania przejść granicznych (22,2%) czy dróg ekspresowych (11,1%). W tym makroregionie odnotowano stosunkowo najwięcej wsi położonych atrakcyjnie turystycznie (11,1%).

Tabela 9. Położenie wsi względem obiektów, które w opinii respondentów wpływają pozytywnie na rozwój przedsiębiorczości

Makroregiony	Odsetek wsi, w których wskazano na korzystne położenie wobec:					
	miasta	dużego zakładu pracy	dróg ekspresowych, szybkiego ruchu, autostrad	przejsć granicznych	atrakcji turystycznych, miejsc kultu religijnego	specjalnej strefy ekonomicznej
Ogółem	34,8	30,5	21,7	6,5	4,3	2,2
Środkowozachodni	28,6	42,8	28,6	0,0	0,0	0,0
Środkowowschodni	23,1	38,4	30,8	7,7	0,0	0,0
Południowo-wschodni	46,2	23,0	15,4	0,0	7,7	7,7
Południowo-zachodni	33,3	22,3	11,1	22,2	11,1	0,0
Północny	50,0	25,0	25,0	0,0	0,0	0,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Atrakcje turystyczne są elementem, który wpływa na decyzję o wyborze danej wsi jako miejsca spędzenia wolnego czasu. Dla wielkości ruchu turystycznego stanowią one istotną siłę napędzającą. Ponadto ich bogaty wachlarz oraz wysoka jakość usług agroturystycznych przyczyniają się do wydłużenia pobytów, a to z kolei przekłada się na wyższe dochody z turystyki. W ofercie turystycznej transport i noclegi rzadziej są elementami motywującymi, częściej natomiast są udogodnieniem pozwalającym na szybkie i sprawne dotarcie do celu. Od wyjątkowości i unikalnego charakteru atrakcji turystycznych zależy czy turyści wybiorą to, a nie inne miejsce¹⁷. Ponad połowa ankietowanych wsi położona jest blisko miejsc, które można uznać za atrakcyjne turystycznie. Dla tych miejscowości istnieją szanse wykorzystania walorów przyrodniczych przy rozpoczęciu nierolniczej działalności gospodarczej zwłaszcza takiej jak agroturystyka.

Najwięcej wsi położonych było w bliskiej okolicy lasów (23,2%). Prawie jedna szósta zlokalizowana była w okolicy zbiorników wodnych, natomiast stosunkowo mała liczba wsi była położona w bliskiej odległości od parków narodowych i krajobrazowych (10,4%), a 4,7% miejscowości niedaleko miejsc kultu religijnego.

¹⁷ por.: J. Majewski, B. Lane, *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*, Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa 2003, str. 101

Tabela 10. Najważniejsze walory turystyczne badanych wsi

Makroregiony	Walory turystyczne w okolicy badanych wsi (% wskazań)					nie ma takich w okolicy
	las	jeziora, rzeki, zalewy	parki krajobrazowe/narodowe	tereny górskie	miejsca kultu religijnego	
Ogółem	23,2	15,6	10,4	3,5	2,6	44,7
Środkowozachodni	20,0	26,7	13,3	0,0	0,0	40,0
Środkowowschodni	24,4	14,2	14,2	0,0	2,0	45,2
Południowo-wschodni	12,5	12,5	8,3	16,7	0,0	50,0
Południowo-zachodni	31,8	7,9	0,0	0,0	15,9	44,4
Północny	33,3	20,0	6,7	0,0	0,0	40,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Pomimo iż wsie wybrane do próby badawczej są wsiami rolniczymi i nie ma wśród nich miejscowości o szczególnych walorach przyrodniczych czy turystycznych, to według 30,3% ankietowanych sołtysów istnieją w okolicy warunki niezbędne do rozpoczęcia działalności agroturystycznej.

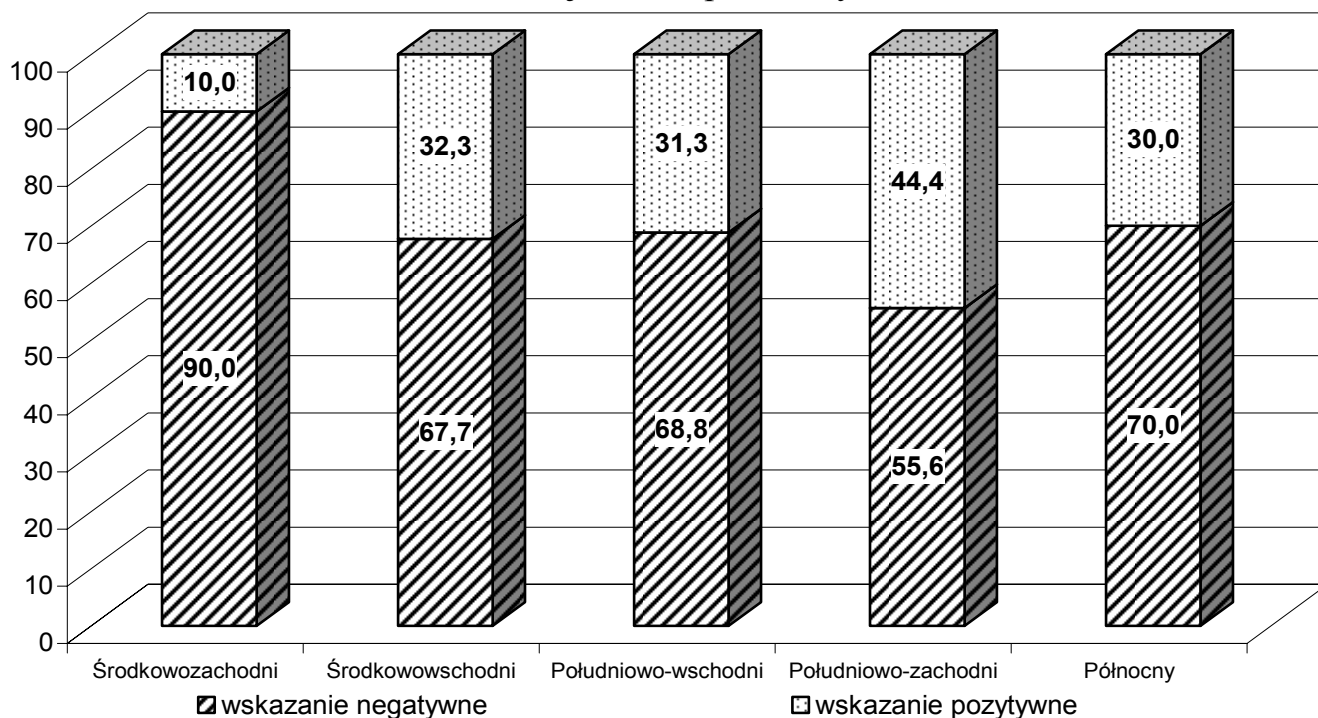
Najwięcej wsi, które uznano, iż posiadają warunki sprzyjające rozwojowi agroturystyki występowało w makroregionie południowo-zachodnim (44,4%). Na drugim miejscu znalazł się makroregion środkowowschodni, w którym 32,3% sołtysów dostrzegало możliwość rozwoju agroturystyki w swojej miejscowości.

Większość sołtysów nie widziało jednak szans rozwoju dla świadczenia usług turystycznych w zamieszkiwanych wsiach (69,7%) pomimo iż w ich przekonaniu wsie były atrakcyjnie położone. Jaskrawym tego przykładem są opinie sołtysów wsi makroregionu środkowozachodniego, w których aż 60% z nich wskazało na atrakcyjne położenie miejscowości, a tylko 10% - na wynikające stąd możliwości rozwoju agroturystyki. Należy przy tym dodać, że respondenci najpierw określali atrakcje turystyczne w okolicy swoich miejscowości, a następnie oceniali czy istnieją szanse rozwoju agroturystyki. Większość respondentów uzasadniając odpowiedź na powyższe pytania twierdziło, że nie ma w ich okolicy miejsc wystarczająco atrakcyjnych dla potencjalnych wczasowiczów. Ankietowani z niektórych wsi, pomimo iż okolica posiadała walory przyrodnicze sprzyjające rozpoczęciu usług agroturystycznych, nie przejawiali zainteresowania taką formą działalności. Dodatkowym utrudnieniem był brak środków finansowych na ten cel. W części badanych wsi trwały prace nad zwiększeniem ich atrakcyjności np. budowano ścieżki rowerowe, sztuczne zbiorniki

wodne. Atrakcje takie niewątpliwie zachęcą turystów do spędzenia wolnego czasu na łonie przyrody, ale walory turystyczne nie są jedynym elementem, który wpływa na wybór miejsca wypoczynku.

Rysunek 11. Wpływ walorów turystycznych na rozwój agroturystyki w danej wsi w opinii sołtysów

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Analiza wyników przeprowadzonych badań ankietowych wykazała, iż niezbędne są działania na rzecz zmiany postrzegania przez ludność wiejską walorów przyrodniczych jako jedynego czynnika decydującego o powodzeniu przedsięwzięć agroturystycznych i uświadamianie znaczenia, jakie odgrywają: jakość świadczonych usług oraz działania marketingowe dla powodzenia tego typu przedsięwzięć. Niezbędna wydaje się również popularyzacja wiedzy dotyczącej agroturystyki w celu zachęcenia rolników do podjęcia takiej formy zarobkowania.

Najczęściej sołtysi dostrzegali możliwość rozwoju agroturystycznej działalności gospodarczej przez mieszkańców wsi w makroregionie południowo-zachodnim (44,4%), przy czym do największych atutów tych wsi zaliczono lasy i miejsca kultu religijnego.

Opinie sołtysów, jako osób doskonale orientujących się w życiu społeczno-gospodarczym wsi stanowią cenne źródło informacji. Należy jednak brać pod uwagę, że ich poglądy determinowane są przez czynniki demograficzne, takie jak wiek czy wykształcenie. Osoby starsze z większą ostrożnością formułowały

opinie na temat przyszłych możliwości, jakie rysują się przed mieszkańcami wsi. Ich poglądy uzależnione były również od statusu ekonomicznego. Sołtysi związani z gospodarstwami rolnymi w większym stopniu niż pozostała ludność wiejska, upatrywali przyszłych kierunków poprawy warunków życia w zamieszkiwanej miejscowości, w rozwoju rolnictwa.

5. Wspieranie przedsiębiorczości wiejskiej przez samorządy i instytucje lokalne

Lokalna infrastruktura instytucjonalna odgrywa bardzo ważną rolę w procesie wspierania rozwoju obszarów wiejskich. Obejmuje ona m.in. normy, zasady, struktury organizacyjne i mechanizmy działań, które tworzą podstawy rozwoju lokalnego. Chociaż centralnym elementem tego systemu są samorządy lokalne, to z punktu widzenia aktywizacji społeczności wiejskich bardzo ważną rolę odgrywają organizacje informacyjno-doradcze, przede wszystkim Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Po wstąpieniu Polski w struktury Unii Europejskiej wzrosło także znaczenie terenowych oddziałów Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, które obecnie pełnią rolę instytucji płatniczej w ramach działających instrumentów polityki wspierania rolnictwa i obszarów wiejskich i w tym zakresie spełniają rolę źródła informacji i praktycznych porad dla mieszkańców wsi.

5.1. Działania inwestycyjne samorządów lokalnych

Rozwój infrastruktury technicznej jest jednym z podstawowych czynników wpływających na ożywienie gospodarcze wsi. Lokalne inwestycje w tym obszarze kształtują jakość przestrzeni gospodarczej i generują powstawanie nowych podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich. Przeprowadzone badania wykazały, że na terenie co piątej wsi realizowane były inwestycje, które w opinii mieszkańców mogą wywierać wpływ na inicjowanie działalności gospodarczej. Zdolność powiązania realizowanych przez samorząd lokalny przedsięwzięć z nowymi możliwościami tworzenia działalności gospodarczej stanowi ważną cechę przedsiębiorczości społeczności lokalnej. W procesie aktywizacji mieszkańców wsi największą rolę odgrywają te inwestycje, których realizacja postrzegana jest jako szansa ekonomicznego rozwoju miejscowości. Dlatego ludność wiejska najczęściej wskazuje na poprawę infrastruktury drogowej i budowę nowych zakładów pracy, jako inwestycje skutecznie wpływające na wzrost przedsiębiorczości w danej wsi. Z kolei inwestycje w infrastrukturę społeczną postrzegane są jako przedsięwzięcia pośrednio wpływające na lokalną

aktywizację gospodarczą poprzez wzrost jakości życia na danym terenie i jego atrakcyjności głównie z punktu widzenia miejsca zamieszkania. W dalszej perspektywie przekładać się to może na rozwój działalności handlowo-usługowych w danej miejscowości. Inwestycje w infrastrukturę techniczną (np. drogi) w świadomości społecznej w większym stopniu kojarzone są bezpośrednio z możliwościami w sferze gospodarczej.

Tabela 11. Odsetek wsi, w których według opinii mieszkańców samorząd lokalny prowadzi inwestycje sprzyjające rozwojowi przedsiębiorczości

Makroregiony	Odsetek wskazań
Ogółem	19,8
Środkowozachodni	11,1
Środkowowschodni	37,6
Południowo-wschodni	22,3
Południowo-zachodni	13,9
Północny	15,1

liczba badanych wsi w makroregionie=100%

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Skala przedsięwzięć infrastrukturalnych prowadzonych przez samorządy lokalne, w opinii mieszkańców poszczególnych regionów, charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem. Mieszkańcy wsi makroregionów środkowozachodniego i południowo-zachodniego bardzo krytycznie ocenili ich poziom (tabela 11). Jedynie w co dziesiątej badanej wsi prowadzone prace inwestycyjne kojarzone były z możliwościami wzrostu przedsiębiorczości. W ponad jednej trzeciej wsi położonych w makroregionie środkowowschodnim realizowane inwestycje w opinii społeczności mogą zaowocować w przyszłości zwiększeniem liczby działalności gospodarczych. Jest to ważne z punktu widzenia oddziaływania nie tylko na poprawę sytuacji gospodarczej obszarów wiejskich, ale również stanowi pewien impuls dla aktywizacji przedsiębiorczości ich mieszkańców.

Opinie mieszkańców wsi potwierdzają niedostateczny poziom inwestycji infrastrukturalnych. W przekonaniu respondentów władze gminy, jak i powiatu, powinny zwiększyć nakłady celem niwelowania niedoborów w zakresie przedsięwzięć inwestycyjnych, zwłaszcza infrastruktury drogowej. Potwierdzają przy tym, że największy wpływ na lokalny rozwój gospodarczy w opinii mieszkańców wsi ma praca władz gminy, i to na niej powinien spocząć ciężar zarówno decyzyjny, jak i finansowy w aktywizowaniu lokalnej przedsiębiorczości.

Wymaga to rozszerzenia kompetencji oraz zwiększenia środków finansowych na działalność lokalnych jednostek administracji publicznej. Postulat wzmocnienia kompetencji władz gminnych w zakresie nakładów i celów inwestycji znajduje uzasadnienie także w fakcie, że samorząd lokalny posiada szeroką wiedzę o niedoborach infrastrukturalnych występujących na swym terenie i w oparciu o tę wiedzę może najskuteczniej niwelować różnice w technicznym uzbrojeniu poszczególnych miejscowości oraz przyczynić się do równomiernego poziomu aktywizacji na całym terytorium gminy.

W opinii mieszkańców badanych wsi dominowało przekonanie, że obok inwestycji w infrastrukturę społeczną i techniczną, przedsiębiorczość stymulować mogą przede wszystkim zmiany prawne, z jednej strony ograniczające biurokratyczne procedury rejestracji nowych firm, a z drugiej zmniejszające obciążenia podatkowe, szczególnie dotyczące kosztów zatrudnienia pracowników. Oznacza to, że panująca wśród przedsiębiorców opinia o nadmiernych kosztach prowadzenia działalności gospodarczej znajduje również potwierdzenie w badanej społeczności wiejskiej.

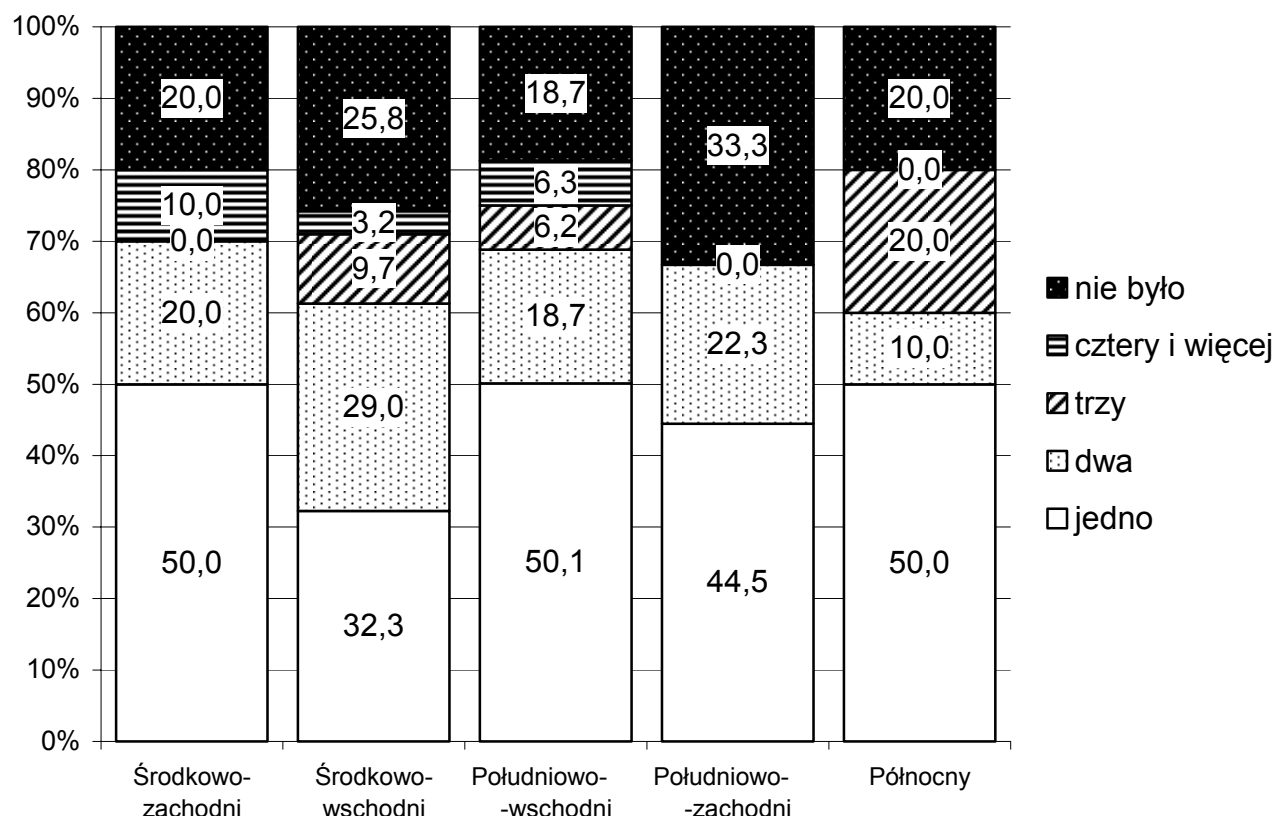
5.2. Rozpowszechnienie szkoleń z zakresu przedsiębiorczości

Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości przez samorządy lokalne, oprócz działań pośrednich w postaci inwestycji infrastrukturalnych, przejawia się także w działaniach bezpośrednich, ukierunkowanych na aktywizację społeczności do działań przedsiębiorczych poprzez edukację podnoszącą kwalifikacje oraz poziom wiedzy ludności na terenach wiejskich. Podstawowym instrumentem, jakim w tym zakresie dysponują władze lokalne są szkolenia kierowane do ludności wiejskiej. Rola gminy w tej kwestii jest kluczowa: znając problemy i potrzeby lokalnej społeczności oraz posiadając odpowiednie zasoby finansowe może najskuteczniej oddziaływać na ogólną wiedzę ekonomiczną mieszkańców terenów wiejskich i świadomość istnienia instrumentów wsparcia przedsiębiorczości będącą podstawą przemian społeczno-gospodarczych. Dlatego kolejnym czynnikiem mającym wpływ na rozwój przedsiębiorczości wiejskiej jest oferta szkoleniowo-doradcza samorządów lokalnych, odpowiednio dobrana do potrzeb i zainteresowań społeczności. Przeprowadzone badanie dowodzi, że część gmin podejmuje działania w tym zakresie.

W latach 2000-2006 w 76% badanych wsi odbyło się co najmniej jedno szkolenie organizowane przez instytucję informacyjno-doradczą działającą na terenie gminy bądź powiatu. W większości były to szkolenia oparte na jednym spotkaniu, tylko w jednej trzeciej z nich odbyły się dwa czy też więcej spotkań. Największy odsetek takich wsi odnotowano w gminach makroregionów środkowowschodniego i północnego. Najmniejszą zaś aktywność edukacyjno-

-informacyjną jednostek doradztwa odnotowano w makroregionie południowo-zachodnim, gdzie aż w jednej trzeciej wsi objętych ankietą nie przeprowadzono żadnego szkolenia.

Rysunek 12. Występowanie i częstotliwość szkoleń w latach 2000-2006 we wsiach poszczególnych makroregionów

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Działalność informacyjna instytucji zajmujących się doradztwem na potrzeby mieszkańców terenów wiejskich, zazwyczaj sprowadza się do rozwiązywania indywidualnych problemów oraz udzielania informacji osobom, które zgłaszają się bezpośrednio do danej jednostki. Szkolenia przeprowadzone w danej wsi lub jej najbliższej okolicy mają szansę na dotarcie z informacją do jak najszerszego grona odbiorców i przez to są uważane za najbardziej skuteczną formę podnoszenia poziomu wiedzy. Rysuje się więc potrzeba dążenia do maksymalizacji liczby prowadzonych szkoleń o jak najszerszej tematyce, wykraczającej poza zagadnienia *stricte* rolnicze.

Badanie wykazało, że przeprowadzone kursy obejmowały swą tematyką głównie zagadnienia związane z efektywnością produkcji rolniczej, nowymi regulacjami weterynaryjno-sanitarnymi obowiązującymi po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej oraz dotyczyły praktycznych wskazówek w pozyskiwaniu

środków oferowanych w ramach instrumentów WPR. W tej ostatniej grupie najszerszej rozpowszechnione były szkolenia związane z zasadami ubiegania się o dopłaty bezpośrednio powiązane z praktyczną pomocą w wypełnianiu wymaganych wniosków. Szkolenia z zakresu przedsiębiorczości, czyli zakładania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej (w tym również agroturystycznej) stanowiły mniej niż 10% wszystkich odnotowanych szkoleń. Tak mały odsetek przeprowadzonych spotkań przy dużym zapotrzebowaniu na nie wśród mieszkańców wsi wskazuje na potrzebę dostosowania oferty szkoleniowej w gminie do różnorodnych problemów, z jakimi borykają się mieszkańcy wsi, coraz częściej szeroko przekraczających zagadnienia związane bezpośrednio z produkcją rolniczą. W ponad 80% badanych wsi odnotowano potrzebę uzupełnienia wiedzy na tematy związane z prowadzeniem działalności pozarolniczej.

Tabela 12. Zapotrzebowanie na szkolenia z zakresu przedsiębiorczości w makroregionach

Wyszczególnienie	Odsetek wsi, w których zgłoszono zapotrzebowanie na szkolenia	Zapotrzebowanie na szkolenia i porady z zakresu (% wsi):			
		zakładania nierolniczej działalności	dostępności programów wsparcia przedsiębiorczości	marketingu i promocji własnej firmy	inne
Ogółem	80,3	60,5	76,3	43,4	2,6
Środkowozachodni	70,0	40,0	60,0	50,0	-
Środkowowschodni	71,0	51,6	64,5	22,6	-
Południowo-wschodni	93,8	87,5	93,8	62,5	-
Południowo-zachodni	100,0	66,7	100,0	77,8	22,3
Północny	80,0	60,0	80,0	40,0	-

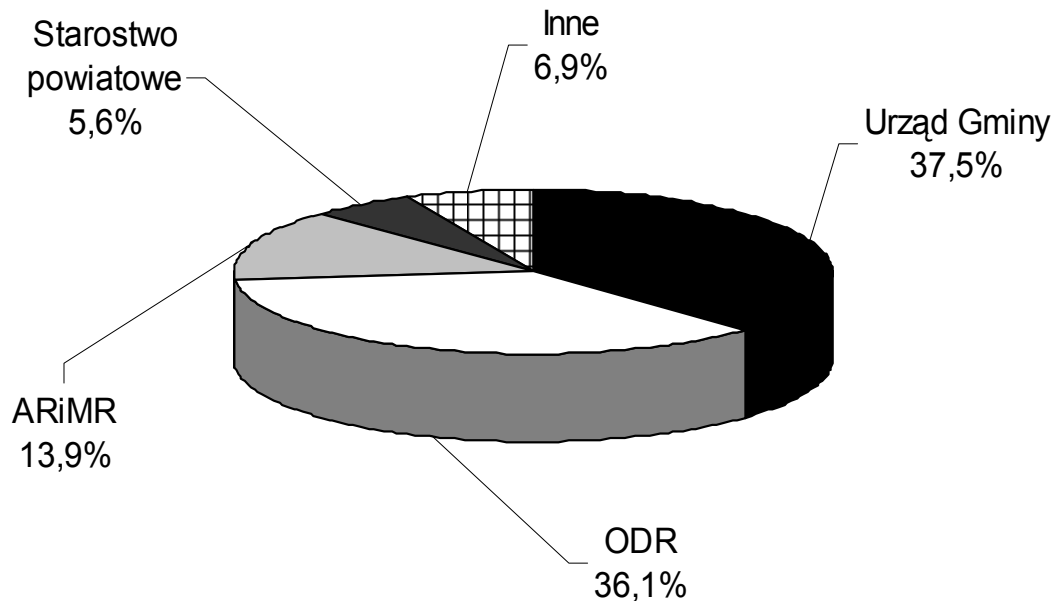
Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Badania wykazały, iż w przyszłości potrzebna jest większa liczba szkoleń w zakresie pozyskiwania środków dostępnych w ramach WPR na cele poprawy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych, jak również takich, które związane są z poszerzeniem wiedzy o przedsiębiorczości, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości pozyskania kapitału założycielskiego z funduszy UE (taką potrzebę wskazano w ponad 60% badanych wsi).

Organizatorami szkoleń z zakresu poprawy efektywności produkcji rolnej oraz warunków sanitarno-weterynaryjnych w gospodarstwach najczęściej były Ośrodki Doradztwa Rolniczego, pełniące rolę głównej instytucji świadczą-

cej wielokierunkową pomoc dla środowiska wiejskiego oraz specjalne komórki działające przy Urzędach Gminy.

Rysunek 13. Instytucjonalne źródła informacji mieszkańców obszarów wiejskich o programach wsparcia wiejskich przedsiębiorczości

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Kolejnym ważnym ośrodkiem informacji i praktycznej pomocy są powiatowe biura Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Z racji pełnienia funkcji instytucji płatniczej dla wielu działań realizowanych programów wsparcia rolnictwa w ramach WPR organ ten prowadzi kampanię doradczo-informacyjną stając się obok ODR-ów głównym źródłem wiedzy o regulacjach i możliwościach pozyskiwania funduszy na rozwój działalności rolniczej i pozarolniczej na obszarach wiejskich.

6. Członkostwo w Unii Europejskiej a przedsiębiorczość, w świadomości mieszkańców wsi

Wstąpienie Polski w struktury UE otworzyło nowe możliwości aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich, które w europejskiej polityce zajmują bardzo ważną rolę. Nowe instrumenty wspierania przedsiębiorczości wiejskiej, jakie pojawiły się wraz z członkostwem w UE stanowią dużą szansę na poprawę sytuacji ekonomicznej terenów wiejskich, ale także są wyzwaniem dla ludności wiejskiej. Skuteczne oddziaływanie programów wspierania rozwoju gospodarczego terenów wiejskich w największej mierze zależy od dobrej opinii

mieszkańców na temat naszego członkostwa w UE oraz świadomości istnienia możliwości zewnętrznego finansowania realizacji projektów odnośnie własnych działalności gospodarczych. Z punktu widzenia odbioru społecznego ważne jest, by prowadzona polityka wobec obszarów wiejskich rzeczywiście odpowiadała ich potrzebom, z drugiej zaś strony wzrost aktywności gospodarczej ludności wiejskiej uzależniony jest od stanu wiedzy o instrumentach, które są oferowane w ramach tej polityki. Propagowaniem wiedzy o UE i środkach dostępnych w ramach jej polityki strukturalnej dla społeczności lokalnych zajmują się instytucje informacyjno-doradcze oraz służą temu szkolenia odbywające się z ich inicjatywy. Skuteczność działania organizacji lokalnych w tym obszarze ocenić można na podstawie opinii mieszkańców wsi na temat obecnych i przyszłych możliwości, jakie rysuje przed nimi polityka prowadzona na szczeblu centralnym i samorządowym.

6.1. Stan wiedzy o programach wspierania przedsiębiorczości wiejskiej

Stopień znajomości instrumentarium pomocy strukturalnej oraz praktyczna wiedza na temat procedur przyznawania środków stanowi całkowicie nowy czynnik wpływający na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. W półtora roku po akcesji, tylko w niespełna jednej czwartej badanych wsi poziom wiedzy na temat UE był w opinii mieszkańców zadowalający. W tych wsiach wskazywano, że głównymi źródłami informacji o nowych instrumentach polityki strukturalnej były: ODR-y, ARiMR oraz gminne centra informacji.

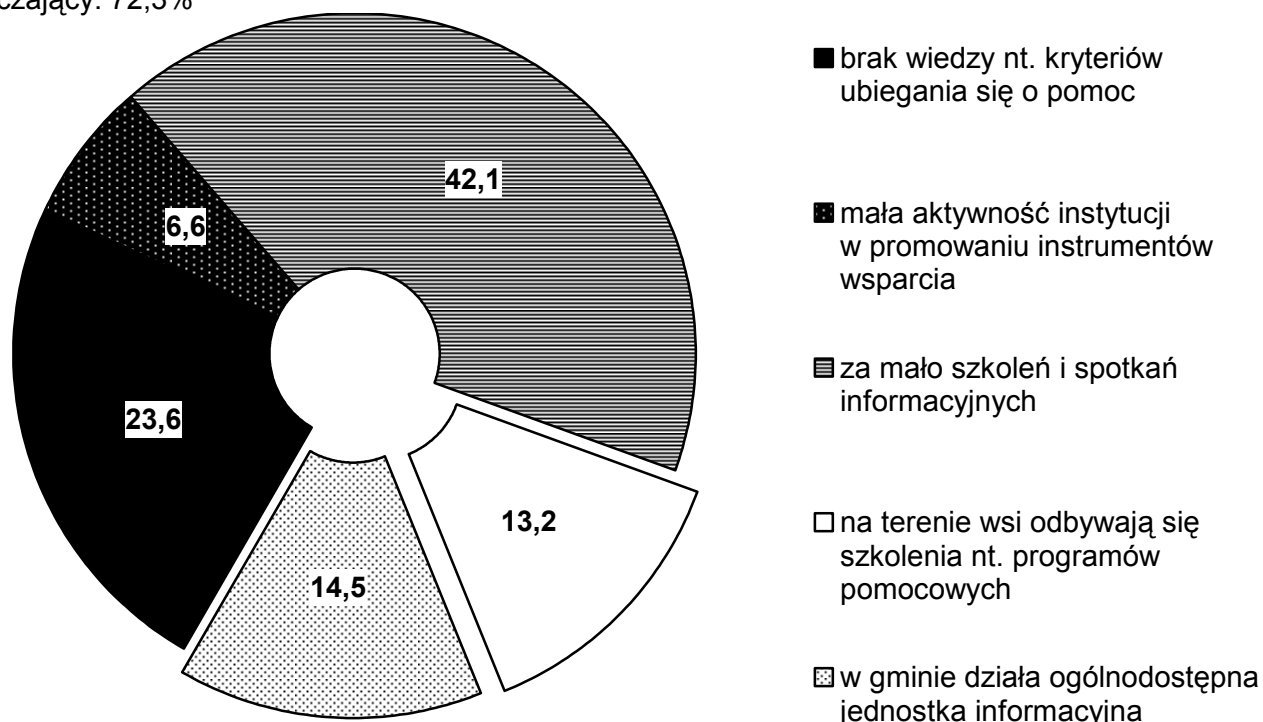
Przeważającą grupę stanowiły wsie, w których poziom wiedzy o możliwościach, jakie niesie ze sobą członkostwo w UE jest niedostateczny. Badania wykazały, że jako przyczynę takiej sytuacji najczęściej wskazywano brak jednego, instytucjonalnego źródła informacji na terenie każdej gminy oraz brak spotkań szkoleniowo-informacyjnych organizowanych na terenie wsi.

Niewystarczający poziom informacji pociąga za sobą negatywne skutki w postaci wciąż zbyt małej aktywności w pozyskiwaniu funduszy pomocowych na założenie własnej firmy i rozwój działalności gospodarczej. W niemal jednej czwartej z ogółu badanych wsi odnotowano przypadki korzystania ze środków UE na wsparcie działalności pozarolniczej. W tej grupie blisko trzy czwarte przypadków dotyczyło wykorzystania środków pomocowych do założenia dwóch lub więcej podmiotów gospodarczych we wsi. Z drugiej strony tylko w 47% wsi odnotowano przypadki zainteresowania mieszkańców pozyskaniem środków na założenie i rozwój działalności pozarolniczej. Oznacza to, że osoby pragnące rozpocząć działalność gospodarczą w większości przypadków wybierają inne źródła jej finansowania, niż te pochodzące z funduszy strukturalnych.

Rysunek 14. Poziom wiedzy o programach wsparcia przedsiębiorczości wśród mieszkańców badanych wsi

Odsetek wsi, w których poziom informacji o programach pomocowych uważany jest za niewystarczający: 72,3%

Odsetek wsi, w których poziom informacji o programach pomocowych uważany jest za wystarczający: 27,7%

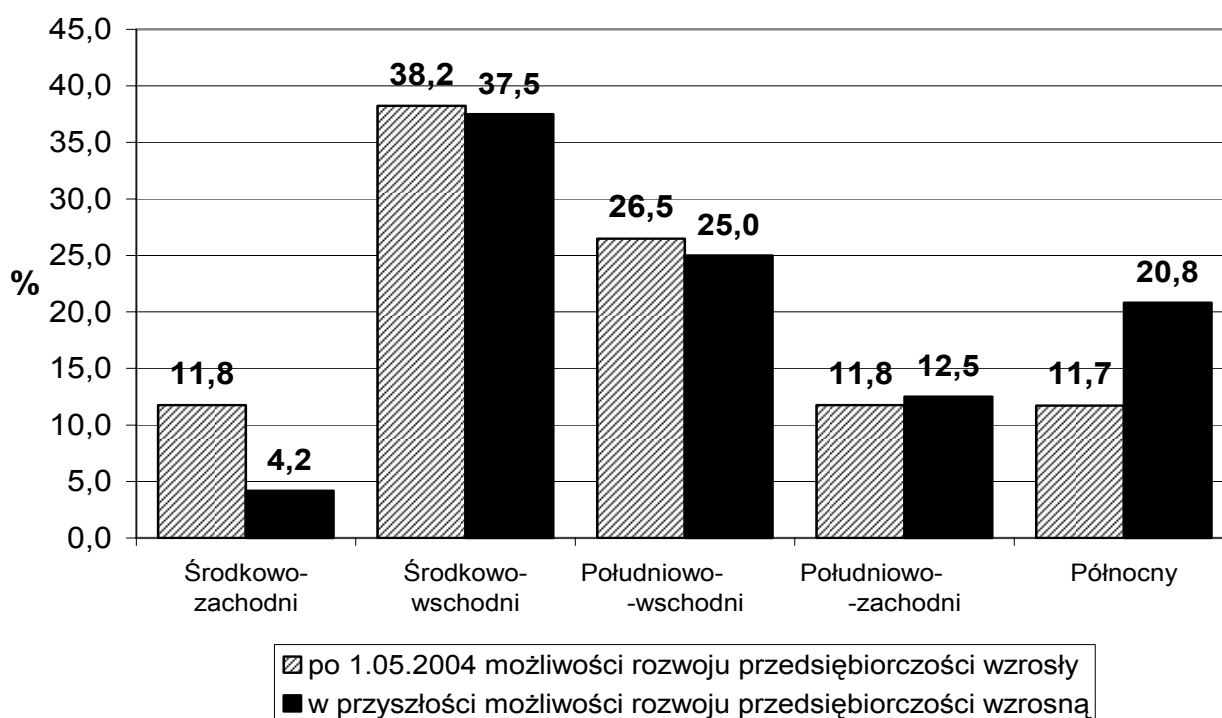
Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Wobec niewystarczającego poziomu informacji i skomplikowanych procedur ubiegania się o wsparcie w podejmowaniu nierolniczej działalności gospodarczej można domniemywać, iż kapitał założycielski dla nowych przedsięwzięć gospodarczych pozyskiwany był ze środków własnych, a tylko w niewielkim stopniu pochodził ze źródeł zewnętrznych o charakterze instytucjonalnym (kredytów bankowych lub wsparcia w ramach funduszy europejskich). Należy oczekiwać, że w ramach nowego okresu programowania polityki strukturalnej 2007-2013 sytuacja ta ulegnie poprawie, gdyż obok środków z budżetu UE i budżetu krajowego przeznaczonych bezpośrednio na wspieranie rozpowszechniania nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, również fundusze na wsparcie rozwoju infrastruktury pobudzą gospodarkę lokalną, tworząc dogodne możliwości rozwoju przedsiębiorczości.

6.2. Poziom zainteresowania i wykorzystania instrumentów wsparcia przedsiębiorczości

Niski poziom informacji o UE oraz o nowych instrumentach polityki strukturalnej wspierających przedsiębiorczość powoduje, że mieszkańcy wsi wciąż z ostrożnością wypowiadają się na temat obecnych i przyszłych możliwości pozyskiwania środków na zakładanie i rozwój pozarolniczych działalności na obszarach wiejskich. Mimo iż 45% badanych przedstawicieli wsi było zdania, że po akcesji do UE w Polsce wzrósł potencjał rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej, to pozytywną opinię na temat możliwości rozpowszechniania nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich w przyszłych latach odnotowano jedynie w 33% badanych wsi.

Rysunek 15. Możliwości rozwoju przedsiębiorczości po akcesji do UE w opinii mieszkańców wsi – ujęcie makroregionalne

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Najbardziej sceptyczne opinie na temat wpływu rozszerzenia UE na wzrost poziomu przedsiębiorczości wiejskiej pojawiły się w makroregionie środkowozachodnim i południowo-zachodnim (rys. 15). Społeczności tych obszarów nie zaobserwowały widocznych skutków integracji i z rezerwą wypowiadają się na temat jej przyszłego wpływu na skalę rozpowszechnienia nierolniczej działalności na wsi. Oddziaływanie pierwszego okresu członkostwa na

rozwój przedsiębiorczości najmocniej zarysowało się we wsiach makroregionu środkowowschodniego, tam też panował największy optymizm, jeśli chodzi o przyszłe profity płynące z funduszy strukturalnych. W makroregionie północnym mieszkańcy wsi dość sceptycznie podeszli do oceny pierwszych lat członkostwa, natomiast odnośnie przyszłych możliwości społeczność w co piątej badanej wsi tego regionu wypowiadała się pozytywnie.

Badania wykazały, że mieszkańcy wsi zdają sobie sprawę z istnienia programów wsparcia przedsiębiorczości, lecz z powodu skomplikowanych procedur i biurokracji towarzyszącej ubieganiu się o dofinansowanie traktują je jako niedostępne dla przeciętnego człowieka. Panuje również przekonanie, że tylko młodzi, wykształceni ludzie w przyszłości będą w stanie skutecznie wykorzystać możliwości pozyskania funduszy na rozpoczęcie i rozwój małej przedsiębiorczości.

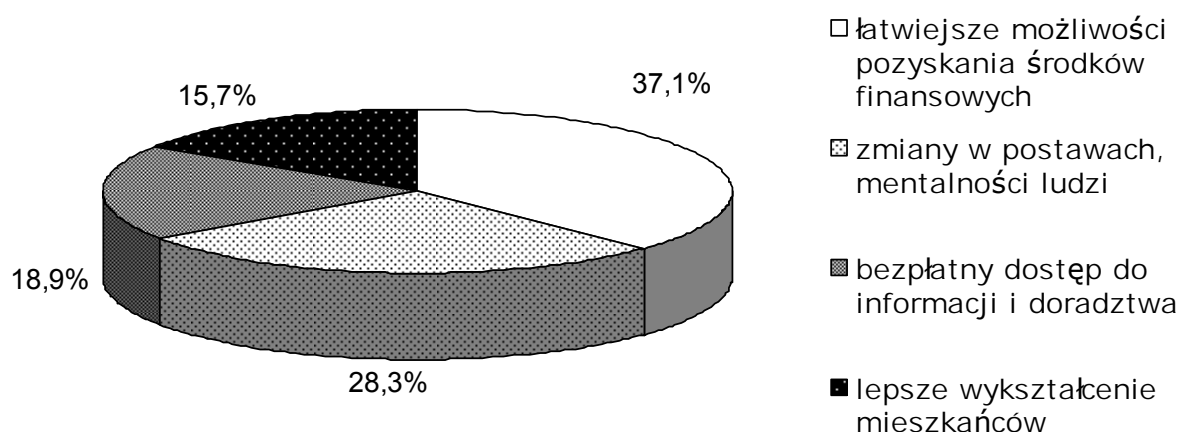
7. Szanse i zagrożenia rozwoju nierolniczej działalności gospodarczej na wsi

Formowanie się struktur rodzajowych nierolniczych działalności gospodarczych jest zależne nie tylko od czynników o zasięgu krajowym, ale przede wszystkim od czynników lokalnych jak również regionalnych, ponieważ kampania informacyjna na temat możliwości uzyskania środków w ramach funduszy pomocowych jak i same procedury są zbyt skomplikowane dla tych mieszkańców obszarów wiejskich, którzy wykazują zainteresowanie możliwościami pozyskania wsparcia przy zakładaniu nowej działalności gospodarczej. Nie podejmują oni w tym celu żadnych działań zniechęceni przez procedury aplikacyjne, brak wyraźnie zdefiniowanych jednostek pomocy technicznej w procesie wnioskowania o wsparcie oraz przez wysokie koszty prowadzenia działalności, zwłaszcza towarzyszące zatrudnieniu pracowników. Społeczny odbiór działań w ramach programów strukturalnych współfinansowanych z Unii Europejskiej jest pozytywny, jednakże pomoc w ich ramach jest traktowana jako niedostępna dla przeciętnego obywatela z powodów biurokratycznych. W związku z tym środki na uruchomienie nowej działalności pochodzą głównie z zasobów własnych (oszczędności) i wsparcia od rodzin, pożyczek prywatnych, a w mniejszym stopniu z kredytów bankowych i środków pomocowych. Brak środków własnych jest wskazywany jako największa bariera rozwoju przedsiębiorczości na wsi.

Należy ponadto zwrócić uwagę na coraz częściej występujące zjawisko inwestowania pieniędzy wcześniej zarobionych za granicą w utworzenie własnej firmy w rodzinnej wsi. Taka sytuacja wystąpiła w nieco ponad 10% badanych wsi, jednakże w wyniku postępującej liberalizacji przepisów rynku pracy krajów

„starej” UE-15 wobec pracowników z nowych państw członkowskich i wzmożonej migracji zarobkowej, skala tego zjawiska może w przyszłości się powiększyć. Ponadto inwestowanie kapitału pozyskanego podczas pracy za granicą w utworzenie działalności gospodarczej, bardzo często owocuje stworzeniem nowych miejsc pracy dla ludności wiejskiej oraz przyczynia się do pobudzenia lokalnej gospodarki.

Rysunek 16. Determinanty rozwoju przedsiębiorczości w opinii środowiska wiejskiego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ankiety ZPSiR 2006 IERiGŻ-PIB

Główną rolę w aktywizacji terenów wiejskich należy przypisać administracji gminnej, która powinna czynnie wspierać mieszkańców wsi poprzez szkolenia i doradztwo w zakresie wymogów proceduralnych przy zakładaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej oraz możliwości i sposobów pozyskiwania środków na ten cel.

Do największych zagrożeń rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej można zaliczyć przede wszystkim skomplikowane procedury związane z zakładaniem działalności gospodarczej, nadmierny fiskalizm państwa wobec przedsiębiorstw oraz trudności w pozyskiwaniu zewnętrznych środków na rozpoczęcie i rozwój małej i średniej przedsiębiorczości. Z czynników pośrednio wpływających na aktywizację obszarów wiejskich najważniejszymi są działania informacyjno-szkoleniowe Urzędów Gmin oraz innych instytucji lokalnych mających na celu podnoszenie poziomu wiedzy mieszkańców. Istotna jest tu również skala inwestycji w infrastrukturę społeczno-techniczną, zwłaszcza podstawową, np. wiejskie drogi.

Wnioski

Nierolnicza działalność gospodarcza jest ważnym elementem pobudzającym lokalny rozwój gospodarczy oraz istotnym źródłem dochodów dla rodzin, które m.in. na skutek narastającej konkurencji utraciły rolnicze źródło utrzymania.

Badania wykazały, że innowacyjność, niepowtarzalność w tworzeniu nierolniczej działalności to jeden z istotnych czynników w dążeniu do osiągnięcia biznesowego sukcesu. Mniejszą szansę powodzenia mają podmioty powielające profil działania już istniejących firm. Innym warunkiem rozwoju przedsiębiorczości jest podnoszenie wiedzy (kwalifikacji) osób prowadzących działalność gospodarczą. Służą temu przede wszystkim: kursy, szkolenia, warsztaty i inne podobne formy edukacji. W gospodarce wolnorynkowej to głównie wiedza decyduje o sukcesie zawodowym, dlatego też wykształcenie i ciągłe doskonalenie kwalifikacji ma istotny wpływ na rozwój i liczbę prywatnych podmiotów gospodarczych.

Liczba nowo powstających miejsc pracy na terenach wiejskich w dużym stopniu uzależniona jest od obowiązujących na danym terenie lokalnych przepisów administracyjno-prawnych. Bardziej korzystne w stosunku do miast regulacje chociażby podatkowe (ulgi, zwolnienia) mogą wpłynąć na wzrost inwestycji realizowanych na obszarach wiejskich, ponieważ jak wynika z analizy większą liczbę stanowisk pracy na obszarach wiejskich tworzą właściciele firm zamieszkujący na stałe w miastach, a prowadzący tylko działalność na tych terenach. Z kolei wśród prowadzących działalność gospodarczą mieszkańców wsi znaczna część wykorzystuje rodzinne zasoby pracy, natomiast w mniejszym stopniu tworzą oni miejsca pracy dla innych mieszkańców wsi lub w ogóle ich nie tworzą. W związku z tym, dla poprawy struktury zatrudnienia, istotne są działania mające na celu przyciąganie inwestycji zewnętrznych na obszary wiejskie. W tym celu niezbędna jest jednak poprawa stanu infrastruktury technicznej oraz korzystniejsze przepisy prawne.

Ważne miejsce w wielofunkcyjnym rozwoju wsi zajmuje agroturystyka, zwłaszcza, że można ją prowadzić jednocześnie z działalnością rolniczą. Mimo że perspektywę rozwoju agroturystyki dostrzega się jedynie w co dwudziestej badanej wsi, to jednak ta forma aktywności gospodarczej coraz częściej brana jest pod uwagę jako alternatywna lub uzupełniająca działalność ekonomiczna względem pracy w rolnictwie.

Blisko w jednej trzeciej z ankietowanych wsi istniały dogodne warunki naturalne do rozwoju gospodarstw agroturystycznych, zwłaszcza, że ponad połowa z nich była położonych blisko jezior, rzek, lasów. Rozwój agroturystyki stanowi jedną z dróg lokalnego ożywienia ekonomicznego, chociaż sukces

przedsięwzięć tego typu zależy nie tylko od walorów przyrodniczych, ale od wielu innych czynników na przykład stanu infrastruktury lokalnej (m.in. dróg i ciągów komunikacyjnych) czy umiejętności marketingowych, od których zależy stopień rozpowszechnienia informacji o oferowanych usługach.

Formowanie się struktur rodzajowych w ramach nierolniczej działalności gospodarczej jest zależne przede wszystkim od czynników lokalnych i regionalnych. Główną rolę w aktywizacji terenów wiejskich należy przypisać administracji gminnej, która powinna czynnie wspierać mieszkańców wsi poprzez szkolenia i doradztwo w zakresie procedur wymaganych przy zakładaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej oraz wskazywać możliwości i sposoby pozyskiwania środków na ten cel.

Spółeczny odbiór działań w ramach programów strukturalnych współfinansowanych z Unii Europejskiej jest pozytywny, jednakże pomoc oferowana w ich ramach jest traktowana jako niedostępna dla przeciętnego obywatela z powodu skomplikowanych procedur oraz wymogów spełnienia określonych kryteriów, przede wszystkim wstępnego angażowania własnych funduszy. Dotychczas środki na uruchomienie nowej działalności pochodzą głównie z zasobów własnych (oszczędności) osób pragnących podjąć pracę na własny rachunek i ich rodzin, pożyczek prywatnych, a w mniejszym stopniu z kredytów bankowych i środków pomocowych. Brak zasobów finansowych jest postrzegany jako największa bariera rozwoju przedsiębiorczości na wsi.

Należy zwrócić uwagę na coraz częściej występujące zjawisko inwestowania pieniędzy wcześniej zarobionych za granicą w utworzenie własnego przedsiębiorstwa w rodzimej wsi. Taka sytuacja wystąpiła w nieco ponad 10% badanych wsi, jednakże w wyniku postępującej liberalizacji przepisów rynku pracy krajów „starej” UE-15 wobec pracowników z nowo przyjętych państw i wzmożonej migracji zarobkowej, można przewidywać, że skala tego zjawiska w przyszłości może się zwiększyć. Inwestowanie środków pozyskanych podczas pracy za granicą w utworzenie własnej firmy w konsekwencji owocuje tworzeniem nowych miejsc pracy dla ludności wiejskiej oraz przyczynia się do pobudzenia lokalnej gospodarki.

Do największych zagrożeń rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej można zaliczyć przede wszystkim skomplikowane procedury zakładania działalności gospodarczej, nadmierny fiskalizm państwa wobec przedsiębiorstw i firm rodzinnych oraz trudności w pozyskiwaniu zewnętrznych środków na rozpoczęcie i rozwój małej i średniej przedsiębiorczości.

Z czynników pośrednio oddziałujących na aktywizację obszarów wiejskich najważniejszymi są działania informacyjno-szkoleniowe prowadzone przez Urzędy Gminne oraz inne instytucje lokalne, a także organizacje pozarzą-

dowe wpływające na poziom wiedzy mieszkańców. Niezwykle istotna jest również lokalna działalność inwestycyjna samorządów lokalnych, zwłaszcza mająca na celu poprawę stanu infrastruktury społeczno-technicznej (dotyczy to zwłaszcza wiejskich dróg). Potwierdzają to wyniki badań, które wskazują, że w opinii mieszkańców dominuje przekonanie, że największy wpływ na lokalny rozwój gospodarczy ma działalność Urzędów Gminnych i to na niej powinien spocząć ciężar zarówno decyzyjny, jak i finansowy w aktywizowaniu lokalnej przedsiębiorczości. Wymagałoby to rozszerzenia kompetencji oraz zwiększenia środków finansowych na działalność lokalnych jednostek administracji publicznej.

Aneks tabelaryczny

(dane zostały opracowane na podstawie ankiety ZPSiR IERiGŻ-PIB 2006)

**Tab. A1. Struktura rodzajowa działalności handlowej
w poszczególnych makroregionach (w %)**

Rodzaj działalności handlowej	Makroregiony:				
	Środkowo-zachodni	Środkowo-wschodni	Południowo-wschodni	Południowo-zachodni	Północny
apteka	2,9	3,0	4,1	0,0	1,9
gaz w butlach	22,8	27,0	11,1	21,2	37,0
handel obwoźny	2,9	4,0	2,7	0,0	7,4
materiały budowlane	0,0	6,0	4,1	6,1	1,9
samochody i części zamienne	0,0	4,0	2,7	0,0	5,6
sklep spożywczo-przemys.	22,8	17,0	31,5	21,2	25,7
sklep spożywczy	14,3	20,0	19,2	33,3	16,7
sklep z art. do prod. rolniczej	17,1	2,0	5,5	9,1	0,0
stacja paliw	8,6	8,0	2,7	3,0	1,9
pozostałe placówki handlowe	8,6	9,0	16,4	6,1	1,9

**Tab. A2. Struktura rodzajowa działalności usługowej
w poszczególnych makroregionach (w %)**

Rodzaj działalności usługowej	Makroregiony:				
	Środkowo-zachodni	Środkowo-wschodni	Południowo-wschodni	Południowo-zachodni	Północny
agroturystyka	0,0	1,0	2,0	5,1	19,4
biuro usług prawnych, księg.	7,4	3,1	3,9	2,6	3,2
gastronomia i usługi hotelowe	3,7	9,4	9,8	10,2	9,7
obsługa imprez	0,0	6,3	7,8	0,0	6,5
usługi kamieniarskie	0,0	2,1	3,9	2,6	0,0
usługi kosmetyczno-fryzjerskie	7,4	3,1	7,8	2,6	0,0
usługi krawieckie	3,7	2,1	3,9	0,0	0,0
usługi medyczne	7,4	2,1	3,9	7,7	3,2
usługi motoryzacyjne	11,2	15,6	9,8	5,1	12,8
usługi remontowo-budowlane	22,2	14,6	25,5	20,5	6,5
usługi stolarskie	3,7	7,3	3,9	12,8	6,5
usługi ślusarsko-kowalskie	7,4	5,2	2,0	2,6	12,8
usługi transportowe	22,2	12,5	13,8	7,7	9,7
usługi weterynaryjne	3,7	7,3	0,0	5,1	0,0
pozostałe usługi	0,0	8,3	2,0	15,4	9,7

**Tab. A3. Struktura rodzajowa działalności produkcyjnej
w poszczególnych makroregionach (w %)**

Rodzaj działalności produkcyjnej	Makroregiony:				
	Środkowo-zachodni	Środkowo-wschodni	Południowo-wschodni	Południowo-zachodni	Północny
hodowla roślin ozdobnych	0,0	12,5	0,0	30,8	14,3
produkcja art. przemysłowych	60,0	25,0	7,7	0,0	14,3
produkcja art. spożywczych	20,0	12,5	7,7	15,4	42,8
produkcja materiałów budowl.	20,0	41,7	30,8	15,4	0,0
produkcja mebli	0,0	8,3	15,3	38,4	0,0
produkcja obuwia i odzieży	0,0	0,0	30,8	0,0	14,3
pozostałe zakłady produkcyjne	0,0	0,0	7,7	0,0	14,3

**Tab. A4. Struktura rodzajowa działalności mieszanej
w poszczególnych makroregionach (w %)**

Rodzaj działalności mieszanej	Makroregiony:				
	Środkowo-zachodni	Środkowo-wschodni	Południowo-wschodni	Południowo-zachodni	Północny
skup i przetwórstwo płodów rolnych	50,0	70,6	40,0	25,0	25,0
usługi leśne i tartaczne	25,0	29,4	60,0	75,0	75,0
usługi oraz sprzedaż materiałów remontowo-budowlanych	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0

**Tab. A5. Struktura rodzajowa działalności gospodarczej
w zależności od płci osoby, która ją prowadzi**

Wykonywany rodzaj działalności	Odsetek osób według płci:	
	mężczyźni	kobiety
handlowa	36,1	64,3
usługowa	45,5	24,3
produkcyjna	12,2	7,2
mieszana	6,2	4,2

Tab. A6. Struktura osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą według wieku (w %)

Makroregiony	Wiek osoby prowadzącej działalność gospodarczą					
	do 25 lat	26-35 lat	36-45 lat	46-55 lat	56-65 lat	> 66 lat
Środkowozachodni	5,4	23,0	41,9	25,6	4,1	0,0
Środkowowschodni	1,6	19,2	35,5	32,3	6,9	4,5
Południowo-wschodni	1,4	27,9	39,5	22,4	6,8	2,0
Południowo-zachodni	1,1	18,9	28,9	36,7	13,3	1,1
Północny	1,0	12,4	35,1	46,4	5,1	0,0

Tab. A7. Struktura osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą według wykształcenia (w %)

Makroregiony	Wykształcenie właścicieli działalności gospodarczych			
	podstawowe	zasadnicze zawodowe	średnie i policealne	wyższe
Środkowozachodni	5,4	36,5	45,9	12,2
Środkowowschodni	7,7	42,0	42,5	7,8
Południowo-wschodni	10,2	28,6	53,7	7,5
Południowo-zachodni	1,1	43,3	43,3	12,3
Północny	3,1	43,3	41,2	12,4

Tab. A8. Struktura osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą według posiadanej wielkości gospodarstwa rolnego (w %)

Makroregiony	Właściciele podmiotów gospodarczych według wielkości gospodarstwa				
	1,00-2,99 ha	3,00-4,99 ha	5,00-9,99 ha	10,00-19,99 ha	20 ha i więcej
Środkowozachodni	27,6	6,9	20,7	31,0	13,8
Środkowowschodni	38,5	28,5	24,6	6,9	1,5
Południowo-wschodni	60,0	21,5	12,3	6,2	0,0
Południowo-zachodni	45,7	22,9	20,0	11,4	0,0
Północny	15,2	21,2	27,3	24,2	12,1

Tab. A9. Struktura osób prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą według miejsca zamieszkania (w %)

Makroregion	Miejsce zamieszkania właściciela działalności gospodarczej		
	wieś, w której prowadzono działalność	inna wieś	miasto
Środkowozachodni	78,3	12,2	9,5
Środkowowschodni	74,3	14,3	11,4
Południowo-wschodni	77,6	10,2	12,2
Południowo-zachodni	77,8	6,7	15,5
Północny	74,2	9,3	16,5

Literatura

- 1) Chmieliński P., *Wspieranie przedsiębiorczości w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstwach w Polsce*, [w:] *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*, red. M. Strużycki, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006.
- 2) Drucker P.F., *Innowacje i przedsiębiorczość, Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa 1992.
- 3) Hasło: Przedsiębiorczość [w:] *Encyklopedia Agrobiznesu*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998.
- 4) Janasz W., *Innowacje w rozwoju przedsiębiorczości w procesie transformacji*, Difin, Warszawa 2004.
- 5) Kamińska W., *Wpływ procesów transformacji na rozwój małych firm prywatnych w Polsce*, [w:] *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Wyd. Nowa Era, Warszawa-Kraków 2006.
- 6) Karwat-Woźniak B., Chmieliński P., *Praca w indywidualnych gospodarstwach rolnych*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.
- 7) Kołodziejczyk D., Wasilewski A., *Identyfikacja instytucji działających na obszarach wiejskich*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.
- 8) Majewski J., Lane B., *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*, Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa 2003.
- 9) Porwit K., *Cechy gospodarki opartej na wiedzy (G.O.W.)*, [w:] *Gospodarka oparta na wiedzy*, red. A. Kukliński, KBN, Warszawa 2001.
- 10) Sawicka J., *Założenie i prowadzenie małego przedsiębiorstwa*, Wyd. SGGW, Warszawa 2000.
- 11) Sikorska A., *Doradztwo rolnicze-opinie mieszkańców wsi o działalności ODR*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” nr 1/06.
- 12) Sikorska A., *Przedsiębiorczość na wsi w świetle ankiety IERiGŻ 2000*, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2001.
- 13) Sikorska A., *Zarobkowanie jako kryterium klasyfikacji obszarów wiejskich (próba typologii wsi objętych badaniami IERiGŻ)*, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 1999.
- 14) Sikorska A., *Zmiany strukturalne na wsi i w rolnictwie w latach 1996-2000 a wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich*, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2001.
- 15) Skowronek-Mielczarek A., *Przedsiębiorstwo-przedsiębiorczość-rynek*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2003.
- 16) Strużycki M., *Przedsiębiorstwo a rynek*, PWE, Warszawa 1992.
- 17) Strużycki M., *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarunkowania europejskie*, Difin, Warszawa 2002.
- 18) Wrzochalska A., *Zmiany w sieci placówek obsługi handlowej, produkcyjnej i bytowej we wsiach objętych ankietą IERiGŻ*, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2001.